

Дагъустандин дишегъли 5/2020

ISSN 0134-4250

Лезгинский

АЯМДИН ДИШЕГЪЛИ

ГУЪРЧЕГВАЛ ВА НАЗИКВАЛ...
КЪУВАТЛУВАЛ ВА МЯГЪКЕМВАЛ

ДИДЕДИН ЙИКЪАЗ ТАЛУКЪ ЯЗ

ЖЕННЕТ ДИДЕДИН КІВАЧЕРИК КВА

НЕСИГЪАТЧИВАЛ

ГЪАЛИБ ЖЕЗ ЧИРЗАВАЙ ИЛИМ

СИХИЛ

ДУХТУРВАЛ ИВИДИК ХЪАНА КІАНДА

В добрый путь!

Анжах бизнес

Якбин, эгер за гьар са вахтунихъ вичин философия, эвелимжи фикир гана кІандай идеяяр ава лагъайтІа, им са еке сир, къарибвал туш. Инсандин къанажагъдилай, кьатІунрилай ва чир хунилай аслу тушиз авай гьакъикъатдикай тир фикирри тамамдаказ дегіш хуьнрив, цІийикІа туьхкІуьр хуьвунрив ва акбуллу маса шейэрив ацІанвай чи уьмуьрдин асул рекъикай са артух винизбур тушир фикирар арадал гъанва. И дуьшуьшда «философиядин фикиррин» себеб цІийи, оптимизироватнавай ва цІийикІа туьхкІуьр хуьвунвай, амма, гъайиф, хайиди тушир «Россиядин почта»я.

Ингье им сад лагъай йис туш зун ва кІвалахдин рекъяй амай юлдашар, Дагъустандин СМІ-дин регъберар, чІехи ва, аквазвайвал, саки гъялиз тежезвай четин месэладал расалмиш хъанва: почтади вичин кІвалахдин виридалайни кылинди тир хилез фикир гузвач.

Кылинди яз и хел кьалурун гъалатІ хуникай кичІе яз, за, гъамиша хъиз, гафаргандикай менфят къачуна. ИкІ, ана кхъенвайвал, «почта хабарар ва шейэр рекъе твазвай ва ам агакъзавай ксарин арада ракъурунин игътияж хуникай арадал ата-на». Гъа и кардал лагъайтІа, чи почта йигиндиз

машгъул туш. Гъатта шегъердиз мукъва чкайрани, чи подписчикрин саки са паюнив абур вахтунда, бязи вахтара кхъенвай газетар ва журналар гъични агакъзавач. Гъалар мадни писбур я районра ва хуьрера. Анра чІехи пай чкайра я почтадин отделенияр, я киоскар, почтадин ящикрикай зун гъеле рахазвач, амач. Бес абур авайди тир хьи!

Зун сакІани гъавурда акъзавач: почтадин отделенияр вучиз агалзавайди я? Вучиз печатдин киоскар, чаз чир хъайивал, чпин чІехи пай приватизироватнавайбур, кылдин ксарин коммерциядин точкайриз элкъезватІа? Вучиз почтальонриз инсандин намусдик хкІурдай, инсанвилин лайхлувал агъузардай мажиб гузва?

Гъар са кьурулуш, гъар гъикІ хъайитІани пул къазанмишунин терефдихъ элкъуьруни, за еке гъалатІ ва чІуру кар яз гъисабзава - идакай гъаф четин, гъатта еке бедбахтвилерин нетижаяр хкатда...

Аквазвайвал, почтани вичин асул везифаяр анихъна, Интернетдикай менфят къачуна маса гунин рехъ виликди тухуналди пул къазанмишиз чалишмиш хъанва.

Наида КЕРИМОВА

НУМРАДАЙ КІЕЛА:

ИТИМВИЛИН НАМУС ВИРИДАЛАЙНИ ВИНИЗ Я!

Зейнудин зи виридалайни гъвечІи аял тир, белки адав амайбурулай артух чан-рикІ гунар агакъна жеди, амма адакай хамуз хвейиди ва кстахди хъанач. Лап аял чІавалай адавай гъахъсузвал ва инсафсузвал эхи ийиз жедачир. Гъайванрал адан рикІ гъаф алай, чи тамар ва дагълар ам патал кІвалин са пай тир. 10

ЖЕННЕТ ДИДЕДИН КІВАЧЕРИК КВА!

Журналдин и нумрада, дидейриз тебрик авуналди, чна са къадар аялар хана, чІехи авуна, абуруз хъсан тербия гана уьмуьрдин шегъредал акъудай ва лезги халкъдин меденият, эдебият виликди фин патал важиблу пай кутур бязи къегъал дидейрикай куьруь малуматар гузва. 12

ГЪАЛИБ ЖЕЗ ЧИРЗАВАЙ ИЛИМ

-Дишегълийри кьуршахар кьун эмоциялу, жедай кардикай виликамаз хабар авачирди я. Скептикри гъисабзавайвал, кьуршахар кьунин жуьре дишегълийр патал туш, амма дишегълийри кьуршахар кьунин акъажунар сифте сеферда акурбур гъейран яз амукъзава. 30

РЕГЪИМЛУ РИКІ АВАЙДИ

- Чи кІвалахдал чна гъар сада кІвалахдин муькуь юлдаш эвез ийиз жедай гъалар тешкилнава, ихътин къайда хуьнал чавай рикІивайни дамах ийиз жеда. Пандемиядин зегъле тухудай йикъара чун вири сад-садан куьмекдиз къвез, галатнава лагъана арзаяр тийиз, сада-сад эвез ийиз алахъна. 34

ГУЪРЧЕГВАЛ ВА НАЗИКВАЛ... КЪУВАТЛУВАЛ ВА МЯГЪКЕМВАЛ

За вичихъ галаз суьгьбетзавай касдиз макъаладиз къил ганвай ерияр хас я. Анжелла Рабадановна Абдуллаевади ачухнавай ва регьбервал гузвай Сантэфамм клиникадин ярж орхидея - вахтунин инсафсузвили дурум гуз жедай, вичихъ яргъалди амуькьдай гуьрчегвални назиквал хъиз, къуватлувални мягъкемвал авай цуьк хкъгъун гъаваян кар туш.

Анжелладин ери-бине Хасав-юртдай я. Ина ада 1985-йисуз шегьердин 1-нумрадин мектеб хъсан къиметар аваз акъалтIарна ва ахпани, ДГМИ-дик экечIайла, Махачкъаладиз куьч хъана. КIелунар адаз итижлу тир. Студентвилини йисар ада а вахтарихъ дарихвал аваз рикIел хкизва. А йисара Дагъустандин мединститутдин студентар, лугьурвал, гьарда вичел «КIвачерни гьилер къаз» ялзавай. Абуруз чпихъ еке тежриба ва авторитет авай муаллимри тарсар гузвай эхир. А чIавуз ДГМИ-дин профессорар тир М.А.Абдуллаеван, И. А. Шамован, Э.

М. Эседован, З. Н. Зайдиевадин, М. А. Омарован, Т. Х. Хашаевадин, М. А. Даниялован, М. С. Михайловскийдин, Х. Э. Къазиевадин, И. Д. Алихановадин ва гзаф масабурун тIварар неинки Дагъустанда, гьакI зурба Советрин уьлкведани машгьур тир.

- Институтдин къиле а вахтунда А. М. Голубевакъвазнавай. Чи курсгзаф викIегьди тир. Тежрибалу ва машгьур муаллимривай чирвилер къачунихъ къаних тир студентри, сада муькуьдалай элягъиз, сад муькуьдалай къулухъ галамуьк тийидайвал алахъиз кIелзавай, - рикIел хкизва Анжеллади студентвилини йисар.

Институт акъалтIарнамазди жегьил духтур гъуьлуьз фена. Ординатурада ада Москвада кIелна, ина ам вичингъуьлни галаз яшамиш жезвай. Акушерстводай ва гинекологиядай пешекарвал ада вири уьлкведа вич машгьур тир дидедин ва аялдин сагъламвал хуьдай центрада (исятда Кулакован тIварунихъ галай хизан планировагдай, дидедал ва аялвал хуьдай Центр) хкажна.

-1991-йисуз за мединститут агалкъунралди акъалтIарна. Гуьгъуьнлай дерматовенерологиядай интернатура, ахпани косметологиядай пешекарвилини гъазурвал къачудай

курсар келна, вучиз лагъайтла и рекъай чирвилер заз дишегълидин сагъламвилехъ ва гуърчегвилехъ галаз алакъалу тир къуллугъар агакъарзавай клиника ачухун патал герек тир, -суьгъбет давамарзава ада.

-Аялар квехъ ва я куь диде-бубадихъ галаз яшамииш жезвайни?

- Аялар чехи ийиз куьмек гайиди няня я. Чехи диде-буба Махачкъалада амай, зунни уьмуьрдин юлдаш квалалахал алай. Амма зун няняди диде эвез тийидайдан гъавурда авай. Гъелбетда, зи рикле келунар давамарун аспирантура ва докторантура келиз клан тир, амма вахъ 4 аял авайла, аялар ва я келунар хкъяна кланзавай. За хизан хкъяна.

Вахтар лап кевибур туширтлани, амма четинбур тир. «Советринди тушир» мажибдал я «текъин патал» яшамииш хъана ва я перестройкадин уьмуьрдин цийи рекъер жагъурна кланзавай. Гъуьлуь, вуздани квалалахиз, эцигунардай чехи са фирмада юриствилин рекъай къуллугъарни кылиз акъудзавай. Гъа члавуз вичин кар ачухунин къарардал атана. Къенин юкъуз ам эцигунардай бизнесдал машгъул я, амма адвокатура гадарнач. АкI хъана хъи, гъа сифте кыилелай зун адан патав гвай. Завай келай пешедай квалалахиз жезвачир. Гъуьлуьз куьмек гудайвалжув патал цийиди тир пешедай кыл акъудун заз регъятни тушир. Эцигунардай бизнес ва медицина чеб-чпивай лап яргъа я, амма и ва муькуь хиле тайин кевивал, инсанрихъ галаз рахадай алакьунар герек къевезва.

-Чна суьгъбетдай вахтунда куьне куьн кылин вагонда ацукъна лагъанай. Куь фикирда авайди вуч тир? Хизан, квалалах, зегъметдин рехъ, дустар, пеше хкъягъун ва я ибур вири санал?

-Кылин вагон лагъайла, зи фикирда авайди заз уьмуьрда бахтунигъун я- гъам медицинадин рехъ хкъягъуниз, гъамни жуван хуси клиника ачухуниз талукъ язни. Мад сеферда тикрарда, мумкин я, аялар хайидалай къулухъ зун жува хкъягъ тавур рекъай квалалахуниз мажбур хъанай, вучиз лагъайтла йифен дежурствойриз фин ва аялриз тербия гун четин жезвай. Иллаки Москвадиз куьч хъайила, зун багърийрин куьмекдикайни магърум хъанвай. Заз икI яргъалди давам тежедайди чизвай, гъавилляй

Заз «САНТЭФАММ» клиникадин къуллугъчийриз гъар са касдив рикIин хушвилелди эгечIунай чухсагъул лугъуз кланзава. ГъикI хъи иниз жуьреба-жуьре тIал-квал авай, бязи вахтара экуь гележегдикай умуд атIанвай инсанар къевезва эхир. Ина духтурри-суьгъуьрчийри аламат жедай хътин крар кылиз акъудзава, ахътинбуруз бахтлудаказ яшамииш жедай мумкинвал гузва.

Кыилди заз клиникадин администраторриз сагърай лугъуз кланзава. Абуру иниз атай гъар са касдихъ галаз хуш рафтарвал аваз рахазва ва абурун гъар са мурад кылиз акъудиз чалишмиш жезва. Къуй квехъ сагъвал ва агалкъунар хъурай!

жуван кар ачухун патал сифтегъан капитал кIватIзавай. Аялар са бубат чехи хъайила, заз духтурвилер рехъ давамардай мумкинвал хъана.

-Гъуьлуь квез вири крара куь-мекар гузвани?

-Зал хъсан инсан гъалтна, ам акъуллуди ва къанажагълуди я. Ам зун патал медицина лап важиблу тирдан ва заз квалалах и рекъай давамарун кланзавайдан гъавурда авай.

Клиника ачухуниз зун яргъалди гъазур хъанвай. Выставкайриз физвай, жуьреба-жуьре аппаратрин къетIенвилерикай ва косметологияда кар алайбур тир процедурайрикай келзавай, и хиле квалалахзавай ва и бизнес ачухнавай ксарихъ, та нишрихъ галаз гуьруьшмиш жезвай. Зун кылин кардин гъавурда акъуна - клиника дишегълидиз мад ва мад сеферра хкъез хуш жедай, хъсан рафтарвал ва гъавурда акъадай, сагъламвал ва гуьрчегвал хуьн патал лазим къуллугъар (процедураяр)

агакъдай, адан сагъламвал ихтибар ийиз жедай ксарин гъиле авайдахъ инанмиш жедай чкадиз элкьуьн герек я. Гъар са месэла гъялунив коллектив саналди эгечIзава. Бес духтурар-эндокринолограл ва диетологал гъалтзавай четинвилер сад-садахъ галаз алакъалу я эхир, себелни чехи пай вахтара гинекологиядин хиле аваз жезва.

-Къилихдиз, уьмуьрда къазвай позициядиз килигна Куьн вуьж я? Куьн башчи яни, тахъайтIа авай гъакъикъатдихъ галаз къадайвал жув тухудайди (клиникада, хизанда)?

-Къилихдал гъалтайла зун чехи пай оптимист я, -хъуьрезва Анжелла. - Зун арадал атай четин гъаларай гъамиша рехъ жагъуриз алахъдайди я.

Инсанар башчийриз ва авай гъакъикъатдихъ галаз къадайвал жув тухудайбуруз паюн – им лацубурузни чIулавбуруз паюн лагъай чIал я.

Исятда башчивиликай рахун мода хъанва, и рекъяй гзаф къадар тренингар, ктабар, башчивилин ерияр вилик тухун патал курсар ава. За гъисабзавайвал, башчи хъун им жуван чешнедалди гъикI кIвалахдатIа къалуруналди, жуван къуватлу ва зайиф терефрин дуъз гъавурда аваз, масадан гафунин ван къевез ва абурун фикирарни кваз къуналди, гъаки критикадикай кичIе тахъана зегъмет чIугун лагъай чIал я. Вири крар и ва я маса гъалдилае аслу я: бязи вахтара жув вилик экечIна вири жувахъ галаз тухун, бязи вахтара пассажирдин чка къун лазим я. Гужуналди «къилин» чка къаз ва «башчи» жез чалишмиш хъуни, жувахъ са артух чирвилерни тежриба авачиз жуван шартIар ва рекъер илитIуни мусибатдин нетижайрал гъунни мумкин я. Жуван гъиликIвалахзавайкасин фикиррихъ яб акалун им башчивал ва я жуван къамат квадарун лагъай чIал туш, ида куън цIийи идеяяр къабулиз гъазур тирди къалурзава, абур галачиз кIвалах вилик фидач...

- Заз чиз, куъ бизнес хизандиндаз элкъвенва...

- Хизан зи диб, бине ва куъмек я. Зун хизандин умуърни бизнес санал къадайвал авун мумкин кар тирдахъ инанмиш хъана. КIвале зи гъавурда акъазва ва заз чпелай алакьдай вири жуъредин куъмекар гуз алахъзава. Чехи хва Гъазиди ва руш Заиради за клиника ачухдай вахтунда Англиядин университетда

кIелунар акъалтIарзавай. Зун идара авунин крарин гъавурда авачир, гъавилай заз пешекарвилин куъмек: муъштерияр желб авунал ва абур масанриз тефидайвал хуъз алакьунал, соцсетрикай менфят къачунал гъалтайла ва икI мад герек къевезвай. Хци лагъайтIа, бизнес идара авуниз талукъ факультетда кIелна карчивал пеше къачунвай. Медицинадин рекъяй бизнес тухунин сирерай къил акъудай ам клиника идара авунин ва вилик тухунин кардал машгъул хъана. Заиради лагъайтIа, заз администратор яз куъмекар гузва.

ГъвечIи руш Зарема зи рехъ давамариз гъазур жезва ва исятда медицинадин факультетдиз гъахъдайвал я, адаз нейрохирург жез кIанзава. Чна къведани чирвилерин дережа хкажзава: ада имтигъанриз гъазурвал аквазва, зани алава чирвилер къачузва, хъсан нетижа хъун патал датIана кIелун, жуван пешедиз талукъ яз жезвай цIийивилер вилив хуън, абуркай менфят къачун лазим я эхир. Гъаки хъайила, бизнес хизандинди я лагъайтIа жеда...

Идалайни гъейри, за жувахъ галаз институтда кIелай дуст руш Аида Дадавовна Умаровадиз клиникада къилин духтур яз кIвалахун теклифнава. Ам гзаф жавабдар инсан я. КIвалахдин рекъяй адахъ авай еке тежрибади ва пешекарвилин виниз тир ерияр хуъни клиникадиз еке хийир гузва. Захъ галаз дуствилин алакъяр хуънилай ва зун патал маса

шегъердай иниз куъч хуънилай зун пара рази ва шад я.

Карчи хъун им датIана «КIвачел хъун» ва вахтунихъ галаз саналди вилик фин лагъай чIал я. Иллаки им медицинадин хилен бизнесдиз талукъ я, гъикI хъи чалинсанди чпин сагъламвал ва гуърчегвал ихтибарзава эхир.

Дуъньядиз акъатзавай цIийи къайдайрикай, процедурайрикай, дарманрикай хабар аваз хъана ва абуркай чи клиникадиз къевезвай ксаривайни менфят къачуз жедай мумкинвал гана кIанзава. Са гафуналди, датIана цIийивилерихъ ялун герек я.

- Куъ диде-бубадикай, куъ умуърда экуъ гел тур ксарикай куърелди суъгъбетнайтIа кIанзавай...

- Зи дидедини бубади алай вахтунда куън рахазвай инсан гъихътинди ятIа, гъахътинди арадал гъана. Зи диде-Мирземегъамедова Написат Бахмудовнадин ери-бине Леваша райондин Мекеги хуърый я. Дагъустандин хуъруън майишатдин институтдин агрономвилин факультет акъалтIарна. Буба-Мегъамедов Рабадан Агъмедович Куппа хуърый я. Ада стоматологвилин факультет акъалтIарна, духтур-стоматологвилин пеше къачуна. Гуъгъунлай ада дагъустандин хуъруън майишатдин институтдин зоотехникадин факультет акъалтIарна. Яргъал йисара ада жавабдар къуллугъар къилизакъудна, республикада хуъруън майишатдин жуъреба-жуъре хилер вилик тухвана.

Абуру кIелунрал зи рикI хуънай гъамиша зи гъевес хкаждай ва заз вири жуъредин куъмекар гудай. За жуваз мектебда тарсар гайи муаллимар химиядай -Е. А. Пашиц, мектебдин директор В. Г. Антонюк, физикадай - С. А. Дуржинская, А. Г. Вяльшина разивилелди рикIел хкизва.

«Зегъмет–берекатлувилин, хъсан дуланажакъдин чешме я», - са кар къилиз акъудайла чи гъевес хкажун патал и гафар тикрариз гзаф кIандай зи чIехи дидедиз. И мисал Анжелла Рабадановна Абдуллаевадихъ –Москвада яшамии жезвай чи ватандашдихъ галаз суъгъбетдин нетижаяр къадайла зирикIелхтана.

АЖА АБДУРАГЪМАНОВА

«ГЪА ТАТЪЯНА ЯТІА ЯРАБ ?..»

Вичин алатай вахтариз вил вегъейла, и дишегъли ихътин фикирдал къвезва: аквадай гъаларай, адан къисмет масад ваъ, анжах гъа ихътинди хъун лазим тир... Къилел атай вакъиаяр, вахтар алатайла, уьмуьрдин сад хътин са цIарцIиз, са рекъиз дуьнмиш хъана, а рекъени ада вич руьгъдиз пайгар, инсанриз, вичи тарс гайи аялриз лазимди тирди яз гъисс ийизва...

ВИРИ ХИЗАНДИВАЙ Я...

– Къедалди за дидедин вилик жув тахсирлу яз гъиссзава: за са вахтунда жуван уьмуьр кIанелай дегишна, муаллимвиливай яргъа карчивилел машгъул жедай жуьрэт авуна, - ихтилатзава Татьяна Мегъамедовна Айгуновади, ЦIийи-Къулидин Аметхан-СултанантIварунихъ галай 2-нумрадин мектебдин директорди.

– 90-йисара, квез чизва, инсанар гъикъван дарда авайтIа, хизан хвена кIанзавай, муаллимрин мажибар гъихътинбур ятIа, квез чизва. Ингъе мадни зун инал жув гъахъ ийиз алахънава, - зарафат ийизва ада. – Амма гъа гъа чIавуз муаллимвал зи рикIиз кIани, зи ивидик квай пеше тирди заз чир хъанай, пака пашман тежедайвал, дурум гана кIанзавай. Са шакни алач, за и пеше хкъгъунин сеbeb зи рагъметлу диде хъанай. Математикадин муаллим Миясат Къурбановна Айгуновади яхцIур йисалай виниз мектебда кIвалахна, чна хъсан кIелзавай, пакамалай няналди чун дидедихъ галаз мектебда жедай. Дахди колхозда шофервал ийизвай. А чIавара ЛенинантIварунихъ галай чи колхоз вилик-къилик квайди тир, адахъ чилер, емиш багълар, мал-къара хуьзвай фермаяр, лапагрин суьруьяр авай. Зи дедединни бубадин хизан Къули хуьряй иниз, ахпа ЦIийи-Къулидиз, 1944 – йисуз виридахъ галаз саналгужуналди куьчарнай. Зи чIехи-буба Айгунов Рамазан Дагъустанда Совет гъукум тайинарайбурукай,

колхозар тешкилайбурукай сад тир, ахпа ам хуьруьн Советдин, колхоздин председатель хъанай. Зи дахди жаван чIавадай колхозда зегъмет чIугуна, ам кагъулвал течидай, дуьзвал кIандай, регъимлу кас тир. Ам зи дидедихъ галаз таниш хъайи агъвалата жайибди я! Дахди нянин мектебда кIелзавай. Са сеферда адан вил дидеда акъуна, ам гъасятда адан рикIиз чIугуна. Вичиз дидеде гъуьлуьз къведа лагъана разивал гудай чIавалди, дахди ам секин тунач. Дуьз лагъайтIа, зи дах хуьре виридалайни абурлу жегъил тир, хуьруьн парарушар адахъ къураз-цIразвай. Амма ада диде хкъгъна...

– Диде гъеле 1957 йисуз Москвада къиле фейи Виридуьньядин жегъилринни студентрин фестивалда ишти-ракизни агакъна. «Комсомолкани, гъа кIер рушни» - и гафар дуьм-дуьз адаз талукъбуря, лугъузвасивелмили хъвер алаз Татьяна Мегъамедовнади. - Чун а чIавуз чи бадедин вахан кIвале дуланмиш жезвай, ам ЦIийи-Къулидин етимханадин директор тир. Къизилдин гъилер авай зи бадеди етимриз пек-партал цвазвай.

Институт куьтягъайла, дидеде райондин комсомолдин комитетдин секретарвиле кIвалахна, ина адаз къуллугъдин вини кIарариз фидай мумкинвал авай, амма муаллимвилел рикI алай руш мектебдиз кIвалахал элячIна. Гуьгъуьнлай хизан Буйнакск шегъердиз куьч хъана. Бадеди фуфайкаяр цвазвай, фу чразвай. Белки адан зегъметар сеbeb яз чав кашан дарвал агатначир жеде.

Буйнакскда 1945-йисуз абурув Гъалибвили хабар агакънай. Дидеде а югъ мукъвал-мукъвал рикIел хкидай: чIехи-гъвечIиди куьчейриз экъечIна, кIвалай-кIвализ физ, шаддиз гъарайиз хъанай: «Чун гъалиб хъана! Гъалибвал!»

ПЕДАГОГ ЯТІА, ПЕДАГОГ ХЪУЙ...

За хабар къазва: вад стхадикай-вахакай муаллимвили пеше мад ни хкъгъна?

– Дидедин умуд гъа сифтедилай зак квай, - фикирлу яз жаваб гана Татьяна Мегъамедовнади. – АмгъалатI хъанач, адан хъиз, зи рикIни математикадал алай эхир. Заз мектебдихъ галаз алакъалу вири кIандай... Къеим хуьруьн къведай гаф я жеде, амма доскадал мелдалди (киждади) формуляар кхъин, глобусдилай уьлквеяр жагъурун, географиядин муаллимдихъ галаз санал анра «сиягъатар авун» заз хуш тир! Къенин мектебда авай инновацияр, робототехника чаз вуч ятIани чидачир, амма инсанвили рафтарвилер, вил-виле туна ийидай рахун-луькIуьн, муаллимдинни аялрин мукъвалвал – гъа ибур чна гузвай чирвилеринни тербиядин бинейар тир...

ИХЪТИН ПЕШЕ АВА – ДИРЕКТОРВАЛ...

– Зун патал директорвал – им анжах зи кIвалахдин чка туш, им завай къайда тун тавунмаз экъечIна

хъфиз тежедай хайи кIваля, -лугъузва дишегълиди. – Чи кIвале агакъзавай несил марифатлу, акьуллу, ватанперес инсанар яз чIехи авун патал вири мумкинвилер ава.

Татьяна Магомедовнади рикIел хкизвайвал, вичи кIелдай йисара ам аялрин башчи, вири серенжмрин кIвенкIе авайди тир: кьублер ийидай, манияр лугъудай, спортдал машгъул тир. Амма рикIе авай мурад сад тир – диде хъиз, муаллим хьун. Акьалтзавай несилдиз уьмуьрдиз гьахъиз куьмек гудайвал.

– Чун муракаб, четин девирда яшамыш жезва, ахлакъдин ивиарар интернет-сайтри, жуьреба-жуьраккаунтри гузвай яван, даяз «чирвилерин» басрухдик акатзава, жегъил жаванриз фагъум-фикир ийидай, кылиив кIвалах ийиз тадай мумкинвал тазвач, абурукай чарадан нагъакъан эмирдиз табиь жедай «зомбияр» ийизва.

Директордин фикирдалди, мектебди ери авай чирвилер гун лазим я, гъавилияй ада чирвилер гунин цIийи къайдаяр тебрикзава. Тарсунин ктабар гъазурунивни гилан девирда жавабдарвилелди эгечIзава. Месела, цIийи къайдайралди, тарсунин ктабдикай тек 5 йисуз менфят къа-

чуз жезва, гъа са чIавуз ам гъазурай, кIмет гайи экспертрин хивени адан дережадин патахъай жавабдарвал твазва.

– Им дуьзни я, - лугъузва Татьяна Мегъамедовнади, - чирвилерин «никIе» цIийи чирвилерин тумар цана кIанда. – Гъа икI ада вичин пешедин рекъяй дуьньяда жезвай дегишвилерал гуьзчивал ийизва, гъа икI ада вичи регъбервал ийизвай муаллимрин коллективни вердишарзава.

ЗА АДАВАЙ ЕГЭ-ДИКАЙ АДА ВУЧ ФИКИРЗАВАТIА, ХАБАР КЪУНА

– ЕГЭ-дин гъакъиндай гъуьжетар ийидай вахтар алатнава, - лугъузва ада. – И гъуьжетрихъ атIа кылни хьун мумкин туш, вучиз лагъайтIа и месэладихъ чIуру терефрихъ галаз сад хъиз, къенибурни ава. ЕГЭ вични йикъалай-юкъуз къени патахъ дегиш жезва.

Татьяна Магомедовнади лугъузвайвал, Россиядин и тежриба къвез-къвез вири дуьньяда машгъур жезва. Ина чирвилер сад-садав туькI-венвай пуд форматда гузва: виликан жуьредин учебникрин, интернетдин

мумкинвилерин ва яшайишдин, обществодин умуми чирвилерин формата. И къайдади виликан мектебдинни гележегдин кIелунин технологийрин арада алакъа твазва.

– Экспертрик къалабулукь кутазвай и месэлани ава – муаллимдинни тарс къачузвай аялдин сих ара амукъ тавун. И рафтарвал, и «танишвал» авачиз, чирвилер гъикI гуда, имтигъан гъикI кыиле тухуда? Аямдин технологийривай муаллимдин гаф, тербия, рикIяй-рикIиз гузвай, садалай-садал физвай чимивал эвез ийиз жедач, гьелбетда.

Мектебдин директорди вичин фикир «Земский учитель» программдин гъакъиндайни лагъана. И программдин хуьруьн чкайриз муаллимар желб авун лазим я...

ВАХТУНАЛДИ ТИР...

Татьяна Мегъамедовнади мукъвал-мукъвал виликан вахтар рикIел хкизва. А чIавара чи уьлкведин халкъар ктабар кIелунал виридалайни гзаф рикI алайбур яз гъисабзавайди тир. Классикадин эсерар, цIийи аямдин авторрин ктабар тух тежез кIелдай, цIийи ктабрин суракъ ийи-

дай, жуваз авачирди масадавай тIа-лабна къачуна, тек са йифиз кIелна кутьягдай...

– Куьн чIалахъ жедач, - хъуьрезва Татьяна Мегьамедовна, - диде зал эцигдай тIварцIихъ къекъведайла, стхади и келима лагьаналда: «Ужель та самая Татьяна?» - «Гьа Татьяна ятIа яраб?» - Гьа икI заз тIвар А.Пушкин сеbeb яз къисмет хьана... А чIавара ихьтин дуьшуьшар мукьвал-мукьвал жедай... Квез чидани, а девирра яшайишдин татугайвилерикай, къитвилерикай рахун педагогдин къилин агъузвал яз гьисабдай. ЯтIани, ахпа, 90-йисара заз карчивилел машгъул жез кIан хъайила, диде зи гъавурда акъунай, ада заз туьгьметначир. Чун къведни гъавурда авай: карчивал им вахтуналди я, фад-геж зун зи пешедал машгъул хъижеда... Сифте зун алвердал элячIна, гуьгъуьнлай за шекердин цех ахъайна. Сагафуналди, къил хуьдай мумкинвал гуз жедай крарал алахъна...

КЪИЛИНДИ РУЬГЪДАЙ АВАТ ТАВУН Я

Татьяна Магомедовна четинвилериз рей гудай инсанрикай туш. Адаз гьатта чи, журналиствилин, пешедани, райондин «Девирдин сес» тIвар алай газетдин редакцияда кIвалахунни къисмет хьана.

– И кIвалахни залай алакьна! - хъуьрезва Татьяна Мегьамедовна. – Им 2009-йис тир. Зи хиве «Новостройдин» месэлайрин отделдин редактордин везифаяр тунай. РикIел алама, зундатIана командировкайра жезвай, инсанрихъ галаз гуьруьшмиш жезвай, абурун дерди гьалдикай газетда макъалаяр кхъизвай. ЧIалахъ хъухъ, им регьят кар тушир, амма за жуван гафарин патахъай жаваб гузвай. Вад йисуз кIвалах авунай за газетда, са юкьузни зун и кардал, зун уьмуьрдин ихьтин имтигьандай акъудай кеспидал, пашман хьаначир. Акси яз, инсанри заз гена ихтибар авунай: сифте зун хуьруьн, гуьгъуьнлай райондин собраниедин депутатвиле хъанай.

ИНСАНРИН ВИЛИК...

– Гьар гьикI ятIани, зун гьамиша инсанрин вилик хьана, - лугъузва Татьяна Мегьамедовнади. – Белки, завай кIвалахда гьилле ийиз теже-

дайвилай ятIа – и тарс за гъвечи чIавадай дидедай къачуна. Ада гьамиша икI лугъудай: сифте классда къайда тур, анжах ахпа тарсунив эгечI.

– Гьелбетда, эхирни зун мад элкъвена мектебдиз хтана. Новостройдик къваларив гвай кIуьд хуьр акатзава, - къенин йикъал хквезва Татьяна Мегьамедовна. – За директорвал ийизвай учрежденидик 315 ва 140 аялди къве сменада кIелзавай мектебрин къве типовой дарамат акатзава. Ина 900-далай артух аялри кIелзава. Дарвал ава, шак авачиз. Райондин регьберар са шумудра республикадин гьукуматдин вилики месэла гваз экъечIайди я, ва эхирни и мукьвара мад са алава дарамат эцигунландик кутунва.

Мадни директорди лугъузва хьи, мектебдихъ актовий зал авач, амма спортдин къве зал, мини-футбол къугъвадай, гимнастикадал машгъул жедай залар ава. Яни, ина и рекъерай агалкъунар къазанмишдай мумкинвилер авачиз туш!

ВИНЕЛДИ ЖЕДАЙ МУМКИНВИЛЕР...

Винелди жедай, чирвилер дериндай къачудай, алай аямдин технологийрихъ галаз кам-камуна аваз фидай мумкинвилер хуьрерин ва гъвечи шегьерин мектебра ачухиз гатIуннавай «Точки роста», «Кванториум» тIварар алай центрайри гуда. И центраяр къуватлу компьютерралди, видеокамерайралди, 3D-принтерралди, квадрокоптерралди таъминарзава. Ибур къе чаз вилералди аквазвай крар я.

– Ихьтин центрайри, - лугъузва Татьяна Мегьамедовнади, - аялриз жуьреба-жуьре конкурсура иштиракдай мумкинвал гуда. Ихьтин центрайра кIвалахдай тежриба муаллимрихъни хъунлазим я, и чирвилер абуру гьа и центраяр гьеле кардик квай мектебрин физ, къачузва.

Зун Татьяна Мегьамедовнадихъ галаз мектебдин дараматра къекъвезва.

– Мектебда сих, са фикирдал алай, дуствилин коллективди зегьмет чIугвазва, чун са хизан хъиз я, - лугъузва ада.

– Муаллимар асул гьисабдай жегьилбур я, амма тежриба авай, гзаф

йисара мектебда зегьмет чIугунвай муаллимарни за къерех ийизвач, чIехибурун тарсар, акъулар жегьилриз хийир я. Мектебда йисалай-йисуз медалдалди кIелунар акъалтIарзавай аялрин къадар артух жезва – им чи кIвалахдин ери къалурзавай делил я. Гзаф аялар Москвадин вузрик четинвал авачиз экечIзава...

За директордивай чкадин гьукумдарри мектебдиз куьмекар гузвани-авачни, лагьана хабар къазва.

– Новолак райондин къил М. Айдиев – вич виликан педагог я, - сивик хъвер кваз жаваб гузва Татьяна Мегьамедовнади. – Адаз чи четин месэлайрикай хабар ава... Ажайиб, гзаф рекъерай бажарагъ авай регьбер я... Вахт гьикI бес жезватIа, лугъузва за. Майишатдин вири хилерай чирвилер авай инсан я... Гьар цIийи йисан вилик райондин Къили хъсан къиметар аваз мектеб куьтягъзавай аялриз къиметлу пишкешар – къизилдин сятер, грамотаяр гуда... «Айдиеван ёлкадал фин» -им гьар са аялдин мурад я...

ГЬА ВИРИ ХЬГИН ХИЗАН Я...

– Бес Куь хизан? Куьн багърийрин патахъай къайгъударвал ийиз агакъзавани? – жузазва за директордивай.

– Къеле мягкемди я, душмандивай къачуз жедач! – зарафат кваз жаваб гузва Татьяна Мегьамедовнади.

Дугъриданни, гьакI я. Хва Азамата УФСИН-да кIвалахзава, адахъ хизан, къве велед ава. Свас Карина лезги я, Татьяна Мегьамедовнадиз адан хатур пара ава.

– Чун интернационал хизан я, лугъузва ада. – Карина чи хизанда гьа сифтедилай жуванди хъайиди я. Ада ДГТУ акъалтIарна, гуьгъуьнлай педагог-дефектологдин пешедайни мад са диплом вахчуна. Чун чал рикI алай, багъри инсанар я...

Дугъриданни, хизанда авай гьар садан гъавурда акъун, хци месэлаяр арадал текъведайвал авун – гьа им тушни ислягъвили шартIар туькIуьрунин сифте бине?

– Бес зун педагог тушни? – зарафат кваз лугъузва Татьяна Мегьамедовнади. – Хизанни гьа коллектив я эхир, инани вуна датIана кIвалах тухвана кIанзава.

Айшат ТАЖУДИНОВА

Дуьшцъшдин гъьрцъш

Салам! Бес я авур ахвар, къарагъ, - сада явашдиз зун юзурзавай, - ви станция алатна...

- Алатна? - зун гъавурда гъатзавачир.

- Заз вун чир хъана. Акуна - вун ксанва... - сад таниш ванцелди икI лугъуз рахазвай.

Заз ам чир жезвачир. Танишди хъиз аквазвай, ам вуж ятIа, гъавурда аквазвачир. За вилерилай кап аладарна, на лугъуди, ахварин перде алудиз кIанзавай. Чархарин ванци зун, аквадай гъалда, ахвар хиялдиз ракъурнавай.

- Салам, - эхирни жаваб гана за, - ахвариз фенвай... Гъи станция я?

- «Анниодив» агакъзава, - таниш ванцелди жаваб гана таниш тушир касди.

- Агъ, зун алатна гъа! - зун кIвачел акъалтна.

- Зунни алатна, - сивик хъвер кваз лагъана гадади.

Поездди худ явашарна, зун, на лугъуди геж жезва, тади кваз кIвачел къарагъна, вагондай эвичIна. Зи гуьгъуьналлаз тIвар мецел алаз, рикелел сакIани техквезвай гадани эвичIна.

- Заз вун акунай, инсанар гзаф аваз, зун патав атаначир, вун къарагъайла патав атана, саламгуз кIанзавай, амма вун ахварай аватнач. «Янгельдал» агакъайлани

къарагъ тавурла, вун алатайдан гъавурда акъуна, - гада тади кваз икI рахаз, гуьгъуьна аваз къвезвай.

- Сагърай вун, - сивик хъвер кваз лагъана руша вичихъ агакъарай гададиз.

- Жамиляни хтанвани? - жузуна гадади.

- Дима! - гъасятда рикелел хтана рушан.

- За адаз зенгер авуна, амма зенгер адал агакъзавач, вичелайни са ван-сес авач, куь кIвалени касни авач, - пашмандиз лугъузвай гадади. - Ви нумрани заз авач...

- Дима... - гъа и са гафунилай гъейри захъ адаз лугъудай гаф мад авачир. Заз гъа и легъзеда инлай катиз, чуьнуьх жез кIанзавай.

И арада муькуь патахъди физвай поезд атана, за, на лугъуди, заз инлай катиз кIанзава, ахъа хъайи вагъундин ракъариз тади кваз кам къачуна. Зи гуьгъуьналлаз вагъундиз гъахъай Димади са вуч ятIани лугъузвай, амма чархарин сесери адан ван бамишарзавай. Дуьз лагъайтIа, за адаз ябгунни ийизвачир. За адаз вуч жаваб гудатIа, гъадакай фикирзавай. Рехъ акъван яргъалди тушир, са тIимил вахтундилай, къвери станциядал зун эвичIун лазим тир.

Вагъундин рақлар мад ахъа хъана, перрондал эвчгай за эскалатор галай патахъ гъерекатна. Заз садни аквазвачир, заз садан ванни къвезвачир. Зи кыле авайди гъа са фикир тир: «Адаз гъикI лугъун?»

– Мади, – къулухъай кефи ханвай Димадин ван къвезвай, – катмир, авайвал лагъ заз...

– Вуна вуч гафар вилив хуъзва? – зун адахъ элкъвена.

– Ам «чпиндаз» гъуьлуъз фена, яни гъакI? – Димадин вилер перишанвилив ацIанвай.

– Эхъ! – гъарайна за ва гъерекатна, жуван рехъ да-вмарна.

– ГъакI ятIани, заз вич кIанзава, лагъ адаз, – лап яваш ванцелди хълагъна Димади зи гуьгъуьниз.

– Хъсан я, – жаваб гана за жувавай жезмай къван секин ва саймаз сесиналди, амма жувазни хабар авачиз зи вилер накъварив ацIана. Саки катиз кIан хъайи зун ракъун чачахда акъуна, алукуьиз кIам-шам амай...

– Мукъат хъухъ, вун гъиниз катзава, – Димади зи гъиликай къуна.

– Катзавач зун, – за вилерал алай накъвар михъиз гъерекатна.

– Вун ишехъ вучиз ийизва? – Дима хътин милайим, къайгъудар гададин къил элкъвурна лугъуз, зун гъатта Жамилядал пехилни хъанай.

– Ишехъзвач, – жаваб гана за ва накъварин сел зи хъухъхъверай агъуз авахъна.

– Вуна адакай акъван хажалатар ийимир, гъакI белки адаз хъсан ятIа, ана квез маса къанунар-адетар авайди я къван, – Димади зи гъиле жибиндин яйлух туна. – ГъакI зи гафар адал агакъара... Мад заз кIани затI авач.

– Агакъардач за, – са тIимил секин хъана, явашдиз лагъана за.

– Гъайиф, – ара къуна хъиз, лагъана Димади, ахпа икI хълагъна, – акурла, лагъ, масадаз ван къведач къван...

– Ам заз аквадач, – къайи ванцелди лагъана за.

– Куьн хъел хъанани? – мягътел яз жузуна Димади.

– Ам мад садазни ахквадач, ам амач, – атIуз-атIуз, яваш ванцелди лагъана за.

– ГъикI «амач»? – Димадин чинин рангар атIана.

– Адан гъил ахъайна кIандачир вуна, – лагъана за. – За ваз лагъанай хъи, ахмакъ!

– Вуч хъайиди я?! – Димади зун къуьнерилай къуна.

– Вуч хъанатIани, вири хъана, – за секиндиз гададин гъилер жуван къуьнерилай алудна, – ахъайна кIандачир, за квез лагъанай – им хаталу я...

– Ада вичиз дидеди эхверзава лагъанай, мехъер авун патал... – Димади тадиз-тадиз гафар лугъузвай... – Вунани гъакI лугъузвай, вун хъфиз-хкъвезвайди тир...

– Зун... Зун маса райондай я, ам маса... Чина ахътин крар жедайди туш, абурун пата – жеда... – зун Димадин чиниз килиг тийиз алахънавай, адан вилера акъван гъижран-хажалат авай хъи...

– Вуч крар, гъихътин крар? – и гафар Димади акI кIевиз гъарайна хъи, патавай физвай инсанар элкъвена чаз килигна...

– Дима, – секиндиз лагъана за, – ваз аквазвай эхир, зун ватандиз хъфиз-хкъвезвай, ам ваъ. Вахъ галаз таниш девирда ам садрани ватандиз хъфеначир...

– Ада вични диде мидяй хъанва лугъудай, гъавиляй хъфизвайди туш, лугъудай.

Заз гъикI авай, гъа гила-мад Дима ишехъда.

– Ам, гъуьлуькай чара хъанвай жегъил дишегъли, къилди Москвадиз атанвай. Абурун адетрай им зурба тахсиркарвал я. Ада вичин къилиз яд чимна...

– ГъикI «яд чимна»? – Дима вич-вичивай квахънавай.

– Вичин къиникъин жазадал къул чIугуна...

– Ам... ам... – Дима са вуч ятIани лугъуз алахънавай.

– Эхъ, ам амач...

– Бес дидеди... Дидеди адаз вахан мехъерик эхвернай эхир... – мурмурзавай вич-вичивай квахънавай Димади.

– Дидедин гаф ана затIни туш, ам алцурарна ху-тахна...

– Вунани адаз хъфидай ихтияр гана, – Дима ишехъна.

– Зазни крар икъван хаталубур ятIа чидачир. Чи районда ахътин кIвалахар жедайди туш, абурун патани фадлай ихътин дуьшуьшар амайди тушир. За хиялна, Жамилядиз вичиз вири чизва, – за, на лугъуди, жув гъахъ акъуддай гафар лугъузвай...

– Вуна са акъван кIевивилер ийизвачир... – Димадин чинилай агъуз накъвар авахъзавай.

– Зазни ам масадаз гъуьлуьз хъфидай хъиз, разивал гайиди хъиз хъана, – зи вилерални накъвар акъалтна.

– Вагъшияр! – Дима ишехъзавай.

– Ина куьн санал алаз акурбур хъана... Хъфена лагъана. Дидени, рушни алцурарна...

– Низ вуч ава вуж нихъ галаз къекъвезватIа, – Дима къагъур къвез ишехъзавай.

– Куьн санал алайди, кирида къунвай кIвале яшамиш жезвайди чир хъана, – давамарзавай за...

– Вуч патал авур кар я? – вичи-вичиз лугъузвай Димади. – Вуч мана ава и кардихъ?

– Тухумдилай беабурчивал алудна, – къайи ванцелди жаваб гана за. – Ваз идан гъавурда акъаз четин я...

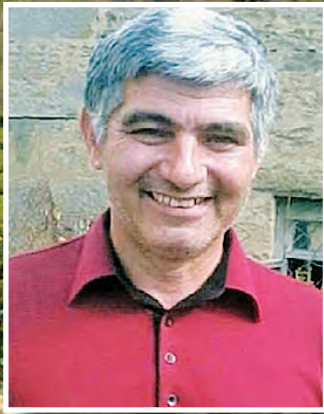
– Арза кхъена, жавабдарвилиз чIугуна кIанда... – лугъузвай Димади.

– Са хийирни жедач. Ана виридаз чизва, полиция-диз, милициядиз... – Завай Димадин чиниз килигиз жезмачир, за вилер акъална.

– И крар гъа са уьлкведа жезвайди ятIа яраб?! – Димади вичин къил къуна.

– Вахъ галаз ам бахтлу тир, – сивик хъвер акатна, за Димадин къалин мекера, са чIавуз Жамиляди хъиз, гъил экъурна, – адаз вун кIан тир, вуна ам бахтлу авунай.

Гъуту Димадин ягълух чуькъвез, зун аллея къуна фена, завай мад ишехъзавай Димадиз килигиз жезмачир. Жуваз гъамиша хъуьредайдиди, бахтлуди яз чидай Димадиз килигдай къуватарни захъ амачир. Заз инлай тадиз катиз кIанзавай...

ИТИМВИЛИН НАМУС ВИРИДАЛАЙНИ ВИНИЗ Я!

Чаз ахтин девирда яшамаш хьун къисмет хьанва хьи, М. Горькийдин «Уьмуьрда игитвал къалуруниз гьамиша чка жагъида» лугъудай гафар гьар са йикъаз талукъбуруз элкьенва ва бязибуруз чпелай игитвал алакь-дайдакай хабар авачиз хьунни, мумкин я. Инсанриз аквадай тегьердин игитвал ваь, адакай амайбуруз хабар жедатлани фикир тавуна игитвал къалурун – гьа им я халис викле гьвал ва къадар авачир жуьрэтлувал. Гьа ихьтин игитвал къалуруналди телеф хьана чи ватандаш, Кьурагь райондин КИририн хуьрйя тир мишебеги Зейнудин Батманов. Адан игитвиликай гзаф суьгьбетарнава ва газетра чапнава, телевиденидай къалурнава ва гьар сеферда адан диде Султанханум Батмановадин твар кьунва. Хва игитвилелди телеф хьайи йисуз адан 90 йис тамам хьанвай...

Зейнудинан дидедихъ галаз гуьрушмиш жедай къарардал атайла, рикле къати дерт авай дишегьлидиз теселли гудай гафар чахь авачирди аннамишзавай... абур нихъ ава къван? Адахъ галаз рахун, адан зегьметкеш гьилер кьун, игитар гьикI чехи жезвайди ятIа чирун – ибур чаз важиблу тир, абурукай чи журнал келзавайбуруз суьгьбетиз кланзавай. Чунни Россиядин Игитдин диде Султанханум Батмановадин патав рекье гьатна.

Мугьманпересвиликай рахун инал герек къвезвач – мугьман гьар са дагъви патал еке шадвал я эхир! Чун Батмановрин чехи хизанди, ва, тухумда виридалайни чехиди тир Султанханум дидеди

къаршиламишна. Мукьвара адан 95 йис тамам хьанва. Дири вилер, зегьмекеш гьилер ва ачухдаказ къатIуз жедай зигьин! Хтулривни птулрив ацIанва Зейнудинан кIвал ва виринра кIвалин иесидин руьгь ава - хендеда Жамилядин вилерин деринра гьатнавай сефилвиле, ктабрин дезгейра... Ам, налугъуди, кьенвач - патав гва, ам мишебеги-диз лазим тирвал, тамалай цIар гуз фенва... Ина ам садани игит яз гьисабзавач – адавай маса тегьерда вич тухуз жедайни мегер? Куьмекдиз эвер гузвай гьараюнрилай элячIна физ ва я хуьруьнвийриз куьмекдиз эверун. Мумкин тир куьмек тIала-буникай са хийирни тахьун.

Зейнудинан буба Лукьман Батманов революциядин девирда, 1917-йисуз дидедиз хьанай ва вири уьмуьрда социализмдин идеяриз вафалу тир. 1939-йисуз адаз финрин фронтдиз эвер гана, гуьгьуьнлай - Ватандин Чехи дяведиз. Ада

Крымда дяве чIугуна, Керчь хвена ва къушунрихъ галаз Прагадиз къван акъатна, ина ада гьалибвал къаршиламишна. Анжах 1946-йисуз дяведай хайи хуьруьз хтана.

Ампехилвал ийидай хьтин хьсан чам тир – хур орденрай ацIанвай, чIулав чIарар ва рикIиз чими хьвер! Адаз са руш бегенмиш хьана – гуьрчег, зиринг ва зегьметдал рикI алай! Ахьтинбурухъ галаз кIвални кутаз жедая, хизанни, уьмуьрни тухуз. Хуьруьн вири жаванар Дербентдин патарив окопар атIуз саки яхдиз тухвайла, республика Гитлеран къушунар терг ийиз гьазур жезвайла, рушан анжах 16 йис тир. Абурыл ядай вахт авачиз йикъа 12-14 сятда зегьмет чIугуниз мажбур жезвай. Ватан патал четин вахтар тир, бомбаяр вегьезвай чкаяр лап патарив гвай, фронт мукьув агатзавай. Политрукди гуьгьуллудаказ фронтдиз фидайбурун сиягьар туькIуьрдайла, Султанханума гьасятда вичин

тІварни кхьиз туна, сифтегъан-бурукай сад яз! Амма советрин армияди душмандив рагъакІидай патахъ къулухъди чІугъаз туна ва дяве авунин лазимвал хъанач, амма кІвалах далупатани тІмил авачир. Азад декъикъа хъанмазди ада фронтда авайбур патал сун гульуьтар храдай, абурай лагъайтІа 13 чІехи посылка ацІурна.

Лукъманни Султанханум 1947-йисуз эвеленмиш хъана. Сифте вахтара лап четиндиз яшаммиш хъана – Лукъмана Къурагъиз къван рехъ эцигъавай рекъерин отделдин рабочийрин мастервиле кІвалахзавай. Вири бригада са кІвале яшаммиш жезвай, гъа ина са утагъда Лукъманан хизанни яшаммиш жезвай-пабни аялар. И кІвалин патаривай балкІанрал алаз, арабайра аваз физвай къван вири ксар мугъманперес Батмановрин хизандал къил чІугун тавуна элячІдачир. Исятдани чи дагълух вири пипІера абурухъ хванахваря ава, абур виридаз чизва, рикІин ачухвиляй абуруз вирида гъуьрметзава. Чпин 6 аялди хъни гелкъвез, чуьлдин кІвалахарни къилиз акъудиз, мугъманрин къуллугъдани акъвазиз – вири алакъзавай Султанханумалай ва чинални адан гъамиша хъвер алай, гъар садаз лугъудай чими гафни ва вилик эцигдай тІуьнни жагъидай адаз.

Гъар са карда - гъам кІвалин майишатдин кІвалах, гъам аялриз тербия гун, гъамни шадвал ва бедбахтвал – Лукъманни Султанханум гъамиша санал жедай. Абур чеб-чпин гъавурда гъасятда акъадай, аялриз чпин ва я дидедин тІварцІихъ бубадин гъаранонин ван садрани хъаначир. Зейнудинан чІехи стха Батмана рикІел хкизвайвал, бубадиз дяведикай суьгъбетариз хуш тушир, амма рухваря ватанпересвилин, дирибашвилин, жуьрэтлувилин ва мердвилин руьгъдаллаз тербияла-мишна. «Бубани диде чеб-чпизгзаф ухшар тир – гафариз абур мискъи тир, абуру гуьрчег гафарилай крар важиблу яз гъисабзавай».

«Белки, квехъ тербия гунин сирер ава? – хабар къазва чна макъаладин игитдивай. - Ругуд аял чІехи авун, абуруз тербия, образование

гун регъят кар туш эхир... Им зурба зегъмет я эхир!» Султанханум диде хъуьреза: «Вуч сирер авайди я? Гъич са сирни авайди туш... Чахъ тербия гудай къайда-ярни хъайиди туш, абур чи патав чІехи хъана ва чи гъар са кам абуруз аквазвай. Чазни абуруз вири крар аквазвайди, вири рикІел хуьзвайди ва чпик кужумзавайди чизвай. Чна гъамиша гзаф зегъмет чІугъазвай,

пичІи гафар садрани лугъузвачир, кІвал ва суфра вири патал ачухдаказ авай. Куьмек тІалабай вири ксариз куьмекзавай, кардалди тахъай вахтара – гафуналди. Зейнудин зи виридалайни гъвечІи аял тир, белки адав амайбурулай артух чан-рикІ гунар агакъна жеди, амма адакай хамуз хвейиди ва кстахди хъанач. Лап аял чІавалай адавай гъахъсузвал ва инсафсузвал эхи

2015-йисан 15-майдиз нянин сятдин 5-даз Къурагъ района авай вичин участокдилай чарх язавай мишебеги Зейнудин Батмановаз аял ишехъзавай ван атана. Ван къвезвай патахъ рекъе гъатай адаз яракъ гвай 6 кас ва абурун вилик метІерал акъвазнавай итимни дишегъли, патавни ишехъзавай аял акуна. Зейнудина жегъил хизан азад авунин ва абурун чкадал вич залук яз къун патал бандитар чІалал гъана. Боевикар рази хъана. Телефонда нумра акурла, абуру Зейнудинавай Къурагърин РОВД-дин начальник полициядин нарядни галаз атун патал зенг авун тІалабна. Боевикрикай сада, Нариман Баширова (ам къве йис алатайла махсус серенжем къиле тухунин нетижада дустагънай) вири и крар видеодиз къачур ва мишебегидиз гуьлле гайи касди суьгъбет авурвал, абурун планрик инал «ментериз» эверна, абуруз «лайихлудаказ» гуьруьш тешкилун ва мишебеги азад хъувун квайди тир. Зейнудина жаваб гана: «Зун ахпа инсанриз чиниз гъикІ килиг хъийида? АкІ хъайила заз гуьлле це!» Бандитри адаз гатунар-ягъунар ийиз азабар гайилани, ада вичин фикир дегишнач. И кар чир хъайила, бандитри адаз гуьлле гана.

Мишебегиди вичин гражданвилин буржи къилиз акъудна. Ада неинки са хизан бандитрин гъиляй акъудна, гъакІни инал эвер гана гъиз кІан хъайи полициядин къуллугъчийрин чанарни хвена. Дагъвидин игитвал ва журэтлувал гъамишалугъда чи рикІера амукъда.

2018-йисуз, къейидалай къулухъ Зейнудин Батмановаз «Росси-ядин Игит» лагъай тІвар гана.

ийиз жедачир. Гъайванрал адан рикI гзаф алай, чи тамар ва дагълар ам патал кIвалин са пай тир. Мишебеги жез адаз гъвечIи вахтунилай кIанзавай, кIелна, диплом къачуна. ЧIехи стхайриз ада гзаф гъурметдай, дустар адахъ гзаф авай –рикIин ачухвал ва дуствал хуъз чир хъун зи балайри дидедин никIедихъ галаз бедендиз кужумна... Исятда заз адакай рахаз залан я, амма ам маса тегъерда эгечIнани завай фикирдиз гъиз жезвач! Ам неинки зи хва - ам итим я! Итим патал намус виридалайни виниз хъун герек я! Зи уьмуьрдин юлдашдини, къуй Аллагъди рагъметар гурай вичиз, хцин патай жуьрэтсузвал ва зайифвал къалурна къабулдачир. Им исятда я аялар гъихътинбургъа гъахътинбургъа хъуниз, абуруз зайифвал багъишуниз, абурухъ далу элкъуьрмир лугъуз эвер гузвайди... Заз лагъайтIа, чидач, дуст маса гайи, зайифди кIеве туна ва я жавабдарвиликай катая жуван хва за гъикI къабулдайтIа... Чидач. Аллагъдиз шукур, заз ихътин крарикай фикирунин лазимвал авач, веледар лайихлугур хъана. Къуй Аллагъди зи ва дуьньяда авай вири балаяр бедбахтвилерикай ва азаррикай хуьрай...» Султанханума къурай гъвечIи гъилер метIерал эцигна ва дуьа кIелиз башламишна...

Педагогикадин илим аваз агъзур йисар хъанва, тербиядиз талукъ месэлаярни вири уьмуьрда чахъ галаз кам-камуна аваз физва - сифте чун аялар, ахпа диде-бубаяр, ахпа чIехи диде-бубаяр, гъатта ата диде-бубаяр. Илимдин литературадин къадар гъисаб авачир къван ктабар кхъенва, вишералди университетри ва илимдин центрайри гъа са месэладал кIвалахзава –аялриз гъихътин тербия гуда? Султанханумахъ, ругуд аялдин дидедихъ, 21 хтулдинни 38 птулдин ва 2 штулдин чIехи дидедихъ яб акалайла, им гъич са кIусни четин месэла туш –кIанзавайди анжах жув вири крара хъсан чешне хъун я, гъа им вири сир.

Суйлгъият БУЛГАЕВА

ЖЕННЕТ ДИДЕДИН КIВАЧЕРИК КВА

Хадисда лагъанвайвал, «женнет дидедин кIвачерик ква», яни женнетдин ракIар анжах дидедиз гъурметзавай, адан къадир авайдаз ачух я.

Диде-дуьньядал велед патал виридалайни багъа кас! Диде-Аллагъдивай датIана веледар патал бахт тIалабзавай кас! Диде-вичивай гъар са кас эвезиз, амма вич садавайни эвезиз тежер инсан!

Бязи вахтара гъар йикъан ката-галтугрин гъилляй чна дидейриз са акъван фикир тагузвай вахтарни жезва ва абурун багъавал анжах суварриз – 8-Мартдиз, Дидедин йикъаз ва хайи юкъуз къатIунзава. Ингъе, ноябрдин вацран эхиримжи гъяд югъ Россияда Дидедин югъ яз къаршиламишзава. 1998-йисуз президент Б. Н. Ельцинан къарардалди сифте яз и югъ сувар хъиз къейдиз башламишна. Виридалайни «назик, милаим, зериф» сувар. И кардик къил кутурди РФ-дин Госдумадин депутат КПРФ-дин член – Алевтина Викторовна Апарова я.

Дидейрикай геждалди рахаз жедя. Дуьньядал миллионралди дидеяр ала. Абурун винел патан акунар, хесетар, пешеяр гъар жуьрединбургъа я, амма абур вири дидевили садарзава. Играми дидеяр! Квез и сувар мубаракрай! Къуй гъар са дидедин рикIиз вичин балайрикай регъят хъурай, къуй чи дидейрин чинал гъамиша хъвер ва кIвалени берекат бул хъурай!

Журналдин и нумрада, дидейриз тебрик авуналди, чна са къадар аялар хана, чIехи авуна, абуруз хъсан тербия гана уьмуьрдин шегъредал акъудай ва лезги халкъдин меденият, эдебият виликди фин патал важиблу пай кутур бязи къегъал дидейрикай куьруь малуматар гузва.

ХАЛИКОВА ХАНПЕРИ

Ханпери Мирземегъамедовна 1947-йисан вад лагъай ноябрдиз СтIал Сулейманан тIварунихъ галай райондин Векъелрин хуьре дидедиз хъана. Ханпери Мирземегъамедовнади 7 аял (6 гадани са руш) хана, хвена, чIехи авуна. Ада 1965-йисалай 1985-йисалди Къулан СтIалдал алай гамар храдай фабрикада, гуьгъуьнлай, 1998-йисалди, «Калининский» совхозда зегъмет чIугуна. Ханпери Мирземегъамедовна Россиядин Игит Халиков Радим Абдулхаликовичан диде я. Ханпери Мирземегъамедовна «Диде-бубавилин баркаллувилин Орден» – диз лайих хъана. Орден адав Кремлда Россиядин президентди вахкана.

КАЗИАХМЕДОВА САИМАТ

Казиахмедова Саимат 1936 – йисуз Ичинрин хуьре дидедиз хъана. Дяведин йисара, гъеле аял яз, адаз гзаф четинвилер акуна. Ада вичелай алакьдай вири кВалахар авуна: гвениз, векъиз физ, куьмекар гана, кЛулал фитер ялна, бузханайриз вацЛай муркЛар гъана. Цемумъжуйд йис тамам хъайила ам Казиахмедов Алидиз гъуьлуьз, фена. Жегъилри санал бахтунин муг тукЛуьрна. Абурухъ цусад аял хъана, пуд гадани муьжуйд руш. Хъсан тербия авай дагъви руша вичин уьмуьрда гзаф зегъмет чЛугуна. 1973 – йисалай 1990 – йисалди ада Къулан СтЛалдал гамарин фабрикадин филиалда завскладвиле кВалахна.

Гъакъисагъвилелди зегъмет чЛугунай ам «Гамарин устад» тВарцЛиз лайихлу хъана.

Саимат дидедин 48 йис тамам хъайила, адан уьмуьрдин юлдаш кечмиш хъана. Гила адан хиве чарасуз кьве буржи гъатнавай: гила ам бубани я, дидени.

Амма такабурулу дишегъли садрани руьгъдай аватнач. Ада вичин вири алакьунар эцигна, вичин веледар чЛехи авуна. Къе адан аялри уьмуьрдин гъар жуьре хилера зегъмет чЛугвазва: хва Асамудин - хуьруьн администрациядин Къил, рушар Зерифа ва Майисат- муаллимар, хва Мегъамед – гендиректор ООО «Сигма», гъакЛни чЛехи хизанда бухгалтерар, фермер-арендатор,

аялрин бахчадин кьуллугъчияр ва маса пешейрин иесияр ава.

Казиахмедова Саимат «Игит Диде» баркаллу тВарцЛиз лайихлу хъана.

Гъар са кар алакьдай Саимат дидедиз гилани галатун чизвач, ам исятдани вири кВалахрин устад я

Ам гагъ тЛанурдиз фу ягъиз, гагъ гуьлуьтар храз, гагъ хтулриз тербия гуз аквада. Ам вичин уьмуьрдал рази я. Къуни-къуншидин, аялрин ва хтулрин рикЛ алай диде, наси-гъатчи ва меслятчи я.

ОРУДЖЕВА ГУЬЛУЪЗАР

Муаллимвилин пеше гзаф зегъмет чЛугвазвайбурукай сад я. Чпин уьмуьр чирвилеринни тербиядин рекъиз бахш авурбур гзаф я. Ихтинбурукай сад Къурагърин хуьряй тир Оруджева Гуьлуьзар Ибрагъимовна я.

Ам 1947-йисуз Къурагъа дидедиз хъана. Хайи хуьре школа акъалтЛарай ам ДГПИ-дин естественнo-географический факултетдик экечЛна, 1973-йисуз анаг акъалтЛарна, гъа и йисалай ада хайи хуьруьн сад ва кьвед лагъай школайра географиядин муаллимвиле кВалахна, 1981-йисалай ада Къурагърин кьвед лагъай нумрадин юкьван школада директордин заместителвиле кВалахна. 1983-йисуз адаз «СССР-дин просвещенидин отличник» лагъай тВар гана. Гуьлуьзар муаллим РД-дин министерстводин, райондин образованидин ва райондин администрациядин Гъуьрметдин грамотайриз лайихлу хъанва.

МАМЕДОВА ЖАВАГЪИР

Дидеди инсандиз уьмуьр бахшзава, адан зегъмет лап екеди я. И жергейрик акатзава вич Къурагъай тир, алай вахтунда Къизляр ше-гъерда яшамиш жезвай Мамедова Жавагъир Абдурагъимовна.

Жавагъир Абдурагъимовна 1937-йисан 15-апрелдиз Къурагърин хуьре лежбердин хизанда дидедиз хъана. Адан буба Абдурагъим Ватандин ЧЛехи дяве башламишайла фронтдиз фена.

Гзаф азабар, азиятар акуна Жавагъир Абдурагъимовнадиз, 5 йисни тахъанмаз хайи дидедикай магърум хъун (диде рагъметдиз фена), вичелай гъвечЛи вахарихъ, стхайрихъ гелкъуьн, тахай диде, бегъем яшни тахъанмаз гъуьлуьзгун. Адан уьмуьрдин юлдаш Мамедов Абубакара РайПО-да бухгалтервиле кВалахиз са кьадар йисар хъана.

Жавагъира больницада саки 15 йисуз санитаркавиле кВалахна, лап гъвечЛи аялар галай дишегъли яз накьвадин кирпичар атЛана, кВалер эцигна. Адаз 7 велед - 4 гада ва 3 руш ава.

Вири веледарни чпин хизанрин иесияр хъанва, уьмуьрдин четинвилерай акъатна, пенсиядиз фена ацукъна яшамиш жедай вахтунда адан кылелай иеси алатна.

Уьмуьрда гзаф крар акунатЛани, ам вичин уьмуьрдал рази кас я. Жавагъираз 12 хтулни ва 5 птул ава. Алай вахтунда ам вичин хва Нурудинан патав яшамиш жезва.

Къез ва куьн хътин вири дидейриз чухсагъул ва баркалла!

ФАТУЛЛАЕВА ПАКИЗАТ

«Жуван халкъдин гъилин ва я рубгъдин къазанмишунрик са гъвечи пай хъайитлани кутаз алахъай инсанди вичин уьмуьрдал разивал гъиссада»- лугъзва Пакизат Фатуллаевади вичин «Ишараяр» ктабдин Сифте гафуна. Пакизат Бейдуллаевнади меденият, эдебият, хайи члал вилик финин карда кутунвай пай лап екеди я.

Твар-ван авай шаир ва публицист, «ДР-дин культурадин лайихлу работник», Пакизат Фатуллаева лезги поэзияда вичин къетлен хатлуналди чешнелу тир, иер рифмайринни тешпигърин галерея тукъурнавай, вичиз хас образралди сейли тир къелемэгъли я. Пакизат Фатуллаева 1948-йисуз Дагъустан Республикадин Стлал Сулейманан райондин Агъа Макъарин хуьре дидедиз хъана. Ада Дагъустандин Огни шегъердин интернат- мектеб, Дагъустандин Гьукуматдин Университет филологиядин факультетда ва Москвадин М. Горькийдин тварунихъ галай машгъур Литературадин Институт акъалтларна. Хейлин йисара ада «Дагъустандин дишегъли» журналдин редакторвиле кваллахна. Редактор тир вахтунда адан къелемдикай члагай макъалаяр, очеркар хкатна, маса члаларай эсерар лезги члалаз таржума авуна.

П. Фатуллаева цудралди шииррин, поэмайрин ва абурукай ибарат кватларин автор я. Адан эсерар

урус члалазни таржума авунва. Амма сифтени сифте ам камаллу дишегъли, пуд веледдин диде ва абур тербияламишунин карда баркалла къазанмишнавай инсан я.

АБДУЛМУТАЛИБОВА МАЙИНА

Гъевескар композитор, РФ-дин журналистрин Союздин ва «Куьредин ярар» культурадин макандин член Маина Саидовна Абдулмуталибова 1945-йисан 5-февралдиз Къасумхуьруьн райондин Агъа Стлалрин хуьре дидедиз хъана.

1959-йисуз Дагъустандин медучилищедин акушервилин отделенидин экечина.

Медучилице акъалтларай 1963-йисуз жегил пешекар хайи райондин азарханадиз, аялар хадай отделенидиз, кваллахал ракъурна ва 1978-йисалди Маина Саидовнади акушеркаяз кваллахна. 1978-1980-йисара ада Сулейман-Стальский райисполкомдин культурадин отделдин заведующийдин везифаяр тамамарна. 1980-2007-йисара М.Абдулмуталибовадикай райондин агъалийриз яшайишдин жигетдай къуллугъдай управленидин (УСЗН) начальник хъана. 2007-йисалай Маина Саидовна лайихлу пенсияда ава. Кваллахай чкайрикай гым къачуртлани, ада виринара виниз тир гъуьрмет къазанмишна.

М.Абдулмуталибова «РСФСР-дин соцообеспеченидин отличник», «РФ-дин соцообеспеченидин лайихлу работник» лагъай гъуьрметдин тварарин сагъиб я.

Вада аялдин диде, цудхтулдин ва къве птулдин баде Маина Саидовна Къасумхуьрел яшамеш жезва, ада вичин гуьзел манийралди яб гузвайбурун риклер шадарун давамарзава.

ТАГИРОВА УМУСЕЛЕМ

Тагирова Умуселем Ханкишиевна 1942- йисан 18-июлдиз Стлал Сулейманан райондин Къулан Стлал хуьре дидедиз хъана. Буба – Фейзуллаев Ханкши Тагирович дяведин иштиракчи тир. Дяведин йисара хайи ватан душмандикай хуьнай ам хейлин орденриз ва медалриз лайих хъана. Диде – Фейзуллаева Угълангерек колхозчи дишегъли, дяведин четин йисара текдиз пуд аялдиз тербия гана, члехи авуна, абур кашукай, мекъикай хвена.

18 йис хъайила Умуселем Ханкишиевнади Тагиров Ханамедахъ галаз хизан кутана. И бахтлу хизанда абуруз баял хъана. Умуселем вичин уьмуьрда гъар жуьре пешейрин иеси хъана – гамар храдай устлар, санитарка, тукъвенчи ва икI мад. Уьмуьрдин юлдашдихъ галаз санал Умуселема хайи веледриз хъсан тербия, образование гана. Кваллахдин юлдашрин патай Умуселемаз гъамиша гъуьрмет, нуфуз авай. Ам, 40 йисалай виниз тир стаж авай, зегъметдин ветеран я.

АЛИЯРОВА МИСЛИМАТ

Алквадар намуслу зегьметчий-ринни чешнелу хизанрин макан я. Ихътинбурукай сад зегьметдин ветеран Мислимаат Алиярова я.

Яшар 90 йисалай алатнавай адаз зегьметдин дад фад акуна. Гьеле 14 йисни тамамтахъанваз, ада колхозда кIвалахиз башламишна. Мегърибан идишегълиди саки 52 йисуз зегьмет чIугуна. «Алкадарский» совхозда саки 300 гектарда багълар кутуник, гъар йисуз емишрин бул бегъерар кIватI хъувуник М.Алияровади вичин лайихлу пай кутуна.

1990-йисара совхозда арендадин къайдада салан майвар (помидорар) битмишариз башламишна. М.Алияровади 5 йисан муддатда I гектардин участок арендада къачуна, ана помидорар гьасилна. И участокдай чилин ва зегьметдин къадир авай дишегълиди гъар йисуз 50-60 тонн помидорар кIватI хъийиз хъанай. Яргъал йисарин намуслу зегьметдай Мислимаат Алияровадиз Зегьметдин Баркалладин орден, «Намуслу зегьметдай», «Зегьметдин ветеран» медалар, пятiletкайрин зарбачивилин, соцсоревнованида гъалиб хъайивилин значар, 20-далай виниз гьурметдин грамотаяр ганва. Адакай 15 йисуз хуьруьн Советдин депутат хъана.

Мислимаат Алияровадиз хуьре-кIвале, жемьтдин арада еке гьурмет ава. Ам хуьруьн агъсакъалрин советдин член, жегъилрин насигъатчи ва меслятчини я.

ГЪАЖАЛИЕВА ЖАВАГЪИР

Гъажалиева Жавагъир Жанмирзоевна 1927 – йисуз Ахцегъ райондин Ялцугърин хуьре дидедиз хъана. Алай вахтунда ам Мегъарамдхуьруьн райондин Советский хуьре яшамаш жезва. Къисметди ам мукъва сихилдикай тир Абдусеинал туьшарна. Абурухъ 11 аял хъана – ирид хвани къуд руш. Жавагъир Игит диде я. Адан балайри дидедин кIанивал къизилдин медалдилайни yine къунва. Дагъви дишегълидин дердияр лап пара я: аялриз килигун, абур динжарун, пек-лек цун, чуьхуьн тевледавай маларихъ гелкъуьн. Ахпа, вири ксайла, псисдин экуьнал я таравай халичадиз квагдай, я туш, гуьлуьтар храз, йиф акъуддай. Адаз галатун чир хъайиди туш. Гъатта шумудни са сеферда вичин аялар гиниз вичи вахчунай, касни галачиз.

Дяве башламиш хъайила, ам, вири хъиз, Аллагъдиз ялвар ийиз хъана, дяве фад куьтягъ хъурай, къегъалар сагъ-саламатдиз хтуруай лугъуз. Аскерриз гуьлуьтар, элжекар храз, артелдиз фад вахкудай.

Жавагъир Жанмирзоевнадин веледри Ялцугърин хуьруьн мектеб акъалтIарна, гадайри чIехи кIелунар авуна. Ахпа мехъерарна, балаяр вири динжарна. Жавагъир дидедиз са хейлин афериндин чарар, орденар, медалар ганва. Уьмуьрда пара татугайвилер ацалтIанIани, ам вичин къисметдилай рази я.

КЪАСУМОВА АЛЕКСАНДРА

Ватандин ЧIехи дяведин ва зегьметдин ветеран Къасумова Александра Прохоровна Курский областдин Шеино хуьре 1929-йисуз колхозчидин хизанда дидедиз хъана. Аял вахтар гзаф четин йисарал ацалтна. Александра школадиз фидалди сифте паниз фидай, ахпа школада тарсар давамардай. Гъа икI дяведин эхирдалди давам хъана.

1946-йисуз Корочанский педучилищедиз гъахъна ва ам акъалтIарайдалай къулухъ абур, 30 руш, Дагъустандиз рекъе туна.

Гъа икI, жегъил руш Ашарин хуьруьз акъатна. Гуьгъуьнлай гъа и школадин муаллим Къасумов Алидихъ галаз хизан кутуна. Абурухъ 7 аял, хтуларва птулар хъана. Ашарин юкъван школада Къасумова Александряди 40 йисуз зегьмет чIугуна.

Ватандин ЧIехи дяведин Гъалиб-вилини юбилейный медалрин сагъиб, Курско-Орловский Дугадин иштиракчи Къасумова Александряди вичиз халис дагъви дишегълийри хъиз гам храз чирна, гъатта купIарни кваз ийидай.

Ашарвийриз урус чIалал кIелиз-кхъиз чирай адан зегьмет хуьруьн-вийри рикIелай алудзавач.

Вири дидейрин мурад дуьнья ислягъ хъун, веледрикай рикIиз регъят хъун я. Къуй вири дидеяр чпин мурадрихъ агакърай!

**Гъазурайди:
НАИРА ИБРАГЪИМОВА**

Шикилда: Тагирова Мира (СтГал Сулейманан район, ЦИий хуьр)

Сувайнат КУЪРЕБЕГОВА

Зарлишан

Чраз хъсан лавашар,
Хърак ква чи Зарлишан.
ЗатГар аку гъилевай,
Фу чрадай мелевай:
Къул, хемирган, фирчин, кIве,
КIарни ава гъа кIвенкIве!

- ЦIай! ЦIамар куг явашдиз,
Гъазур хъанвач лаваш зи! –
Ингъе чи Зарлишана
Куьтягда фу чрана.
Мягътел хъана махлукъат:
Меле авач са алат!

Бизар тежер кIарни къул,
Атанвай хуьз хъран къул,
АкьалГарна кар-жафа,
Тамамарна везифа,
Уьзуьагъдиз ацукъна
Чанахдихъ къвал агудна.

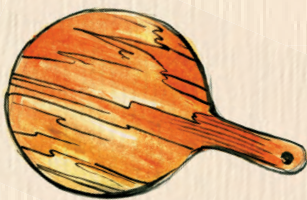
Нур гуз ава, тамаш де! –
Маст элкъуьрай лавашди!
Са алат и мелевач,
Зарлишанан гъилевач.
Вуж я иниз татайди,
Вичихъ лаваш чIагурдай
Аламатар авайди?

Чраз хъсан лавашар,
Хърак ква чи Зарлишан.

Табасаран чIалай таржима авурди
Пакизат ФАТУЛЛАЕВА я

Факай мисалар

Фу вири няметрилай ширин я.
Фан къафун гишинвал я.

Фу хъайила, мани рикIел къведа.
Дидедин гъилин фу ширин жеда.
Фан къадир хъана кIанда.

Фу зегъметди арадал гъида.
Фу вири хуьрекрин шагъ я.

Алатай нумрадиз акъатай чайнворддиз жавабар:

1. Женг. 2. Гургур. 3. Рубъгъ. 4. Гъужум. 5. Малдар. 6. Ракъар. 7. Рамаг. 8. Гунагъ. 9. Гъис. 10. Сарсах.
11. Хемис. 12. Салам. 13. Мурк. 14. Кемен. 15. Нугъат. 16. Таблигъат. 17. Тапас. 18. Савдагар. 19. Раб.
20. Буьгътен. 21. НацI. 22. ЦIар. 23. Расу.

Журнал в журнале

ПИРОГ ИЗ ПЕСОЧНОГО ТЕСТА С ЗАМОРОЖЕННОЙ СМОРОДИНОЙ

Черная смородина в легкой меренге на хрустящем тесте! Вкусный пирог из песочного теста с замороженной смородиной готовится быстро. Это открытый пирог с богатой сочной ягодной начинкой, который хорошо подавать к чаю или кофе. Его можно готовить на десерт к разным праздникам в течение всего года.

Совет:

При выпечке пирогов с замороженными ягодами есть некоторые нюансы. Ягоды предварительно не размораживайте, обязательно добавьте загуститель – крахмал. Он не даст соку от ягод размочить корж. Время выпечки следует немного увеличить, чтобы замороженная ягода полностью приготовилась. Такие пироги лучше делать открытыми. Даже зимой вы сможете побаловать себя летним пирогом! Этот вкусный ягодный десерт готовится из замороженной смородины. Взбитые белки с сахаром делают пирог сладким и не дают вытечь соку от ягод.

ИНГРЕДИЕНТЫ НА 8 ПОРЦИЙ

ДЛЯ ТЕСТА:

*Мука – 1,5 стакана
Сливочное масло – 100 г.
Сахар – 100 г.
Яичные желтки – 2 шт.
Разрыхлитель – 1 ч. л.*

ДЛЯ НАЧИНКИ:

*Кукурузный крахмал – 1 ст. л.
Сахар – 100 г.
Черная смородина – 300 г.
Яичные белки – 2 шт.*

Время приготовления: 1 ч. В одной порции 276 ккал.

ПОШАГОВОЕ ПРИГОТОВЛЕНИЕ

ШАГ 1:

Подготовьте продукты для пирога. Смородину нужно брать замороженную, рецепт рассчитан как раз на это. А вот масло выньте из холодильника заранее, оно должно размягчиться. Вместо сахара в корж можно положить сахарную пудру. Крахмал можно взять картофельный, его нужно в два раза меньше.

ШАГ 2:

Муку просейте.

ШАГ 3:

Добавьте разрыхлитель и сахар. Перемешайте.

ШАГ 4:

Яйца разделите на белки и желтки.

ШАГ 5:

Добавьте в мучную смесь размягченное сливочное масло и желтки. С помощью вилки перемешайте муку с маслом и желтками до состояния крошки. Можно сделать это ножом, делая рубящие движения.

ШАГ 6:

Затем замесите тесто руками. Оно достаточно быстро соберется в шар.

ШАГ 7:

Форму для выпечки слегка смажьте маслом. Распределите по дну и бокам тесто. Делать это очень просто: тесто очень мягкое и эластичное. Отрежьте от теста кусочки одинаковой толщины и устилайте ими дно, слегка прижимая пальцами. Таким же способом сформируйте бортики. Уберите форму с тестом в морозилку на 20 минут.

ШАГ 8:

Разогрейте духовку до 200°C. Запеките корж в течение 15-20 минут до легкого золотистого оттенка. Выньте корж из духовки. Духовку не выключайте.

ШАГ 9:

С помощью венчика взбейте белки до бела.

ШАГ 10:

Добавьте сахар и крахмал, хорошо размешайте. Снова взбейте.

ШАГ 11:

Добавьте в белковую смесь ягоды. Перемешайте.

ШАГ 12:

На слегка остывший корж выложите начинку, равномерно распределите ее с помощью лопатки.

ШАГ 13:

Запекайте пирог еще 10-15 минут. Начинка должна застыть. Пирог получился очень вкусным! Несмотря на то, что смородина – кислая ягода, вкус пирога скорее сладкий, с легкой кислинкой. Меренга слегка запеклась и похрустывает при еде.

Салат с курицей, овощами и маслинами

Салат с курицей, овощами и маслинами – блюдо изысканное и аппетитное, достойное даже праздничного стола. Все компоненты прекрасно сочетаются между собой, а французская горчица, которая служит заправкой для салата, делает вкус ещё богаче и ярче.

ИНГРЕДИЕНТЫ: на 2 порции

Филе куриное – 300 г

Помидор – 120 г

Огурец – 100 г

Маслины без косточек – 100г

Сыр твёрдый – 100 г

Масло растительное – 1-2 ст. ложки

Горчица – 1,5 ст. ложки

Кунжут белый – 1 ч. ложка

Соль по вкусу

ПРИГОТОВЛЕНИЕ:

- Подготавливаем продукты. Куриное филе промываем и нарезаем тонкими полосками.
- В сковороде на растительном масле обжариваем филе до румяности (около 5-7 минут). В процессе жарки солим. Затем готовое куриное мясо откидываем на дуршлаг и даём стечь лишнему маслу.
- Маслины нарезаем колечками.
- Сыр нарезаем кубиками.
- Огурец нарезаем кубиками.
- Помидор также нарезаем кубиками.
- Соединяем в миске остывшее куриное филе, помидор, огурец, маслины и сыр.
- Добавляем горчицу.
- Перемешиваем.
- Салат с курицей, овощами и маслинами посыпаем кунжутом и подаём к столу.

Приятного аппетита!

ЕСЛИ ВЫ...

- сварили компот, но он еще не остыл, поставьте кастрюлю с компотом в большую по размерам посуду с холодной подсоленной водой.
- решили приготовить блинчики, рекомендуем налить тесто в бутылку. Таким образом наливать его на сковороду будет значительно проще, а остатки – легче хранить.
- столкнулись с проблемой чистки со-сисок после варки, просто проткните их в нескольких местах вилкой перед погружением в кипяток. В результате пленка отойдет без труда.
- во время варки яиц добавьте в воду немного соды, скорлупа снимется быстро и легко.
- решили приготовить отбивные, накройте мясо пищевой пленкой, а затем отбивайте. Таким образом удастся сохранить чистоту молотка и защитить кухню от брызг.
- хотите, чтобы сыр не покрылся плесенью в холодильнике, смажьте срез сливочным маслом. Тогда верхушка сыра дольше останется незаветренной.
- не можете открыть банку с закручивающейся крышкой, опустите ее на пару минут в горячую воду. Теперь банка с легкостью откроется.
- хотите в духовке без термометра проверить температуру в 200°C, насыпьте капельку сахара. Он плавится при температуре 186°C.
- хотите удалить неприятный запах рыбы при варке, добавьте в воду корень петрушки или сельдерея.
- хотите разогреть блюдо в микроволновой печи равномерно, сделайте в центре еды отверстие. Такой способ подходит только для твердых блюд, например, макарон, риса и т.п.

ЗНАЕТЕ ЛИ ВЫ?

Что самый большой **ПАЗЛ** в мире состоит из 51300 деталей? Мозаика примерно 8,69 метра на 1,9 метра посвящена 27 чудесам света, которые надо собрать в единую панораму. Выпустила ее компания «Кодак» в 2020 году.

Изобретателем первых пазлов принято считать лондонского гравёра, картографа и издателя Джона Спилсбури. В 1971 году он наклеил черно-белую гравюру географической карты мира на тонкую деревянную панель и распилит ее лобзиком по контуру государственных границ. Получилось новое учебное пособие – «разрезанная географическая карта». Ученик собирал карту и быстро ее запоминал. Уроки географии превращались в увлекательную игру, что способствовало хорошей успеваемости даже ленивых учеников.

Спустя несколько десятилетий пазлы начали использоваться не только для изучения географических карт. В 1909 году в США открылось первое фабричное производство по изготовлению пазлов со скрепляющимися частями, которые с тех пор стали популярны во всем мире.

В Россию пазлы стали завозить из Англии в начале XX века.

Что **ПЛАСТИК** разлагается на протяжении 300-500 лет. На планете Земля производится 270 миллиардов бутылок в год. 8562 бутылки оказывается на свалке каждую секунду. А из-за своего сверхлегкого веса пластиковая тара рано или поздно попадает в водоемы и мировой океан.

В океане есть целые «мусорные острова», которые занимают не один километр водной территории! Постепенно соленая морская вода разъедает пластик, который разваливается на мелкие части и смешивается с планктоном, попадая в пищевую цепочку рыб и морских млекопитающих. А затем у вас на столе оказывается отборная свежая семга, нашпигованная химией, прямо из мест своего обитания. Или вы идете в престижный ресторан вкушать суши с сырой рыбой, вскормленной пластиком. И если вы надеетесь на добросовестность владельцев заведения, которые дорожат репутацией, отбросьте вашу наивность – мельчайшие пластиковые частицы есть в рыбе со всей планеты. Их, может, не видно невооруженным глазом, но они прекрасно накапливаются в организме: сначала в рыбе, потом – в нас.

ИЗЛУЧЕНИЕ ОТ МИКРОВОЛНОВЫХ ПЕЧЕЙ НАНОСИТ ВРЕД ОРГАНИЗМУ

Любая микроволновая печь работает благодаря встроенному в неё магнетрону, который при вибрации образует микроволны, разогревающие пищу. Нагревание пищи происходит за счёт того, что молекулы воды в пище резонируют и выделяют тепло. Как полагают современные учёные, такой способ подогревания пищи лишает её полезных свойств.

Современные печки имеют более высокий уровень микроволновой энергии, а значит, площадь распространения излучения становится выше. Всемирная организация здравоохранения (ВОЗ) на своём сайте утверждает, что если человек находится на расстоянии 50-60 см. от СВЧ, то риск облучения снижается, но тем не менее сохраняется.

ПИЦЦА ИЗ МИКРОВОЛНОВКИ ПРИВОДИТ К БОЛЕЗНЯМ СЕРДЦА И ОЖИРЕНИЮ

Один из ведущих западных порталов о здоровье – YMS – в проведённом исследовании

доказал, что приготовленная в микроволновке пицца приводит к ожирению. Ввиду того, что приготовить еду в микроволновке быстрее и проще (особенно на Западе, где большой выбор уже готовых блюд), человек употребляет её больше и чаще, провоцируя ожирение.

Вместе с тем готовые блюда сами по себе являются малополезными, обладают огромным количеством жиров и консервантов, что, в свою очередь, приводит к проблемам с сердцем и закупорке сосудов. Безусловно, это не прямая вина микроволновки, но один из факторов, говорящий о её вредности.

Исследование 2010 года, проведённое Университетом Трента, завершилось выводами о том, что микроволновое излучение воздействует на сердце людей, использующих кардиостимуляторы. Данное исследование было подтверждено заявлением ВОЗ о том, что сердечные стимуляторы действительно чувствительны к интенсивности микроволн, а значит, людям с кардиостимулятором однозначно стоит отказаться от СВЧ печей.

ВРЕД МИКРОВОЛНОВОК ДЛЯ ОКРУЖАЮЩЕЙ СРЕДЫ

Недавнее исследование учёных из Университета Манчестера доказало, что при использовании СВЧ печей выбрасывается такое же количество углекислого газа, как от нескольких миллионов автомобилей. Необходимо отметить, что данное исследование проводилось на территории Евросоюза, где люди гораздо больше озабочены проблемами экологии.

Микроволновые печи, по мнению учёных, не только вырабатывают углекислый газ, но и значительно повышают количество потребляемой электроэнергии, тем самым оказывая огромное влияние на окружающую среду, начиная с производства топлива и заканчивая непосредственно выработкой электроэнергии.

Несмотря на указанные выше факты, ВОЗ утверждает, что если пользоваться микроволновой печью строго по инструкции, следить за её исправностью, а пищу разогревать в стеклянной или керамической посуде, то СВЧ печь станет надёжным помощником.

Однако ввиду того, что факторов, которые подтверждают вред микроволновой печи, больше, рекомендуем следующее:

- Замените СВЧ печь пароваркой: это гораздо более надёжный и полезный прибор.
- Не покупайте «быстрых ужинов» и другой аналогичной продукции, планируйте своё питание, готовьте себе сами.
- Если у вас есть желание сохранить в своём доме микроволновую печь, то не допускайте к ней детей, беременных женщин и людей, имеющих проблемы с сердцем, пока СВЧ включена, старайтесь находиться как можно дальше от микроволновой печи в момент её работы.

Надеемся, статья была вам полезна.
Будьте здоровы!

Посуда для СВЧ печи

Нельзя готовить и подогревать еду в металлической посуде или посуде с металлическим напылением «золотым ободком».

ТРУСЛИВЫЙ ЗАЯЦ

Рассуждал однажды, говорят, заяц сам с собой: «И что за горькая жизнь у меня! Люди не дают мне покоя. Волки не дают мне покоя. Орлы не дают мне покоя... Всех я боюсь, всегда я дрожу. Трусливей меня, верно, нет существа на свете! Лучше умереть, чем так жить!»

И отправился, говорят, заяц к морю, топиться.

Вот пришел заяц на берег моря, а там на берегу паслись овцы. Как увидели

овцы бедного зайца, разбежались в страхе кто куда...

Удивился заяц, кувыркнулся от радости через голову:

- Ого, есть, оказывается, кое-кто трусливей меня! Так нет же, не брошусь в море!

И побежал заяц, гордый и веселый, домой в горы.

Им са къадар къариба аквадай карни я, амма завай аялрин къугъунагрин туькведин патавай аниз фикир тагана алатиз жедач. Гъар сеферда члехи дезгедин вилик акъвазда, цийи затлар жагъурзава, лап гъевесдивди абуруз килигзава ва, аялди хъиз, хвешивалзава. Им гишин аялвал акур ва садлагъана затларин булвили гъейранар авур инсандин шадвал я. Ваъ, адаз нез кланзавач, гъакI ятлани, гъар са затI гзаф ава лугъуз, ам бахтлу я.

Гзафни-гзаф зи фикир нинийри чпел желбзава: мичли ва экуь рангарин хамунинбур, аби ва ригай вилеринбур, чларар расу ва чулав рангаринбур, рахазвайбур ва рахан тийизвайбур. Зун туьквендин дезгедин мукъув гвава муькуьбурулай тафаватлу яз жуван риклиз хуш хъайи нинидиз вилин ишара ийизва. «Сугъул яни? Къекъвез, сейр ийиз кланзавани? АкI ятла, ша кван! Зи рушахъ галаз дуст жеда».

Жуван пуд йис хъанвай гъвечли рушаз жедай шадвиликай виликамаз фикир авуналди, нинивахчуна, зун къвализ хъфизва.

Са сеферда зун жуван дуст руш Беризатаз мугъман хъана. Чун фадлай сад-садаз акунвачир, ийидай ихтилатарни гзаф къватI хъанвай. Фидалди вилик зун туьквендиз гъахъна ва адан пуд йис хъанвай, хъуькъвер жегъре, туп хъгин Земфирка рушаз къизилдин рангунин чларар ва вили вилер авай нини маса къачуна.

Захъ галаз гуьруьшмиш хъайи Беризат акъван шад хъана хъи, ада хар хъиз къурай кван суалар, жузун-качузунар седеб яз зи рикел савкъатни аламукънач. Анжах са тимил члавалай са тегъерда заз кигилзавай Земфирка за къатлана.

– Агъ, зи гъвечли бала, – милайимвилелди гъарайна за. – Ина чаз вуч ава? Акъваз кван. – И арада за адал нини авай къвати вугана: – Ахбая, жедани?

Яргъалди фикир тавуна, ада жегъре рангунин лент алудна ва къвати ахъайна. Адан килигунай секинвални гъевес квачир гъал аквазвай. Нини ада вахчуна, къуд патаз килигна, утагъдиз хутахна,

НИНИ

*Уьмуьр – им алатай ваъ,
рикел аламукъай йикъар я!*

П. Павленко

ам селигъгалувилелди муькуь нинийрин ва къугъунагрин патав эцигна.

Садлагъана риклин деринрай са гъихътин ятла бейкефвал винел акъатна. Ам гъвечи руша зи савкъатдиз са акъван фикир тагунихъ галаз ваъ, са маса, адалайни метлеблугу, аквадай гъаларай, гъамиша зи рикле чка къунвай са кардихъ галаз алакъалу тир...

- Кис вучизнава вун? - кухнядай килигна, суал гана ва вич мад кардал хъфена. Жаваб агакъ тавунмаз, ам утагъдиз гъахъна. Ам са пата ацукънавай нинийриз килигна ва лагъана: «Вири пишкешнавайбур я. Ингъе вунани нини къачуна». Ва са квекай ятлани ухъ аладарна.

- Эхъ, амма...

- Исятда девир масад я. - Ада зун къужахламишна, гъа и кардалди ада заз вири лагъана. Аялди бейкефарна лугъуз, заз регъуь хъана. Чи рахунар къалин хъана.

- Аминат гъикI ава? Ам гъикI яшамиш жезва? - хабар къуна за. Ихтилат аял чIаван чи дуст рушакай физвайтлани, къведани гъа са жуьреда фикир авуна.

- Рикелламани... - башламишна чна саналди.

Гъелбетда, рикел аламукънава, мегер им рикелай алатдай вакъиа яни. Беризатан рикелни алама лугъуз, зун шад тир. Бирдан адан рикелай алатнавайтла... Им хаинвал яз гъисабиз жедай. Ада чи аялвилезни хаинвал авур мисал жедай. АкI тиртла, къенин чи гуьруьшни эхиримжиди хъун мумкин тир, вучиз лагъайтла анжах аял чIавар рикел аламукъуни зун ада вичел желбзава.

- Бес Маша рикел аламани? - хъурена Беризат.

Маша гъвечи чIавуз чун къугъвай Аминатан нинидин тIвар тир.

- Рикелламани, са сеферда а нини чна, къугъун патал куь кIвализ хутахнай, - давамарна ада, - ахпа и кар чир хъайила, Аминатан дидеди вичин руш гатанай. Рикел аламани?

Къведани ухъ аладарна. А рикел хкунри чун аял чIавариз, дяведилай гуьгъуьнин четин йисариз хутахна. Ам ахътин аялвал тир хъи, фу авай, амма тухдалди недай къван авачир; ам ахътин аялвал тир хъи, чи бубаяр дяведай хтанвай, амма абур чаз саки акуначир; ам ахътин аялвал тир хъи, а чIавуз гуьрчег къугъунагар авачир.

- Кесиб Аминат, - гила хъвер кваз лагъана Беризата, - нини себегъ яз дустар квадариз кIам-шам амай.

- Къилни квадариз, - алава хъувуна за.

- Адан вах гъихътин зарар гудайди тир...

- Вири гъам себегъ яз...

- Гъамиша дидедиз шикаятдай.

- Гъибетчи тир халисан, - садлагъана аял чIавуз хатур хадай и гаф рикел хтана зи.

- Чун лагъайтла... - мад ухъ аладарна Беризата, - чун, гатана шулу хъанвай кицIер хъиз, бейкефвилерни рикелай алудна, хъайи крарилай гъил къахчуна, мад адан патав кIвализ фидай.

КIанзни-такIанзи зи рикел а вахтар хтана, Аминаткадин дидеди гъамиша бейкефарзавайтлани, усаларзавайтлани, Машадал рикI алай зунни Беризат, къилерни чиле туна, кацер хъиз, дустунин диде гъалт тавурай лугъуз, тадиз гуьрчелдилай элячIна катдай.

- Ви рикел аламани, - садлагъана хъурена Беризат... - ГъикI чун сятералди Аминатан яцIу стхадихъ гелкъведайтла? - хабар къуна за дуст рушавай. Пака, заз чиз, Аминатан патав фида.

А йифиз чаз яргъалди ахвар атанач. А чIаван вакъи-айрихъ галаз алакъалу хиялри, манасуз ва къайдасуз учирра авай саягъда, сада-сад чукъкъезвай. Чна чи хуьр, юлдашар рикел хкана.

Чун геж ксана. Къалабулугу кутур рикел хкунри яргъалди зав асайишвал вуганач.

...Дяведилай къулугу ирид йисни алатна. Зи ва зи дуст рушарин ругуд йис тамам хъанвай. ХъуьтIугъз кIвачерал алукидай чекмеяр бес жезвачир, гъавилей нубатралди экъечIзавай. Амма гатфар алукуьайла, чи рикелай вири алатзавай. Заз чиз, школадиз фидалди вилик кумай эхиримжи гадни пашманвилер авачиз къиле фидай, эгер бубади шегъердай нини хкун тавунайтла.

Чун гъамиша пудни санал къугъвадай, гзафни-гзаф Беризатан кIвале. Ханвай къапарин ва читдин парчадин кIусарикай чна гъвечи кIвал тукIуьрдай, ва я тахъайтла са пипIе адан цал эцигдай, цал авачир са азад патак парчадин кIус кутадай, муькуь пад кIевирдай. Им кIвализ гъахъдай чка тир. Гъа икI чна къугъунрик къил кутадай. Къугъвадай къван кагуьл хъайидалай къулугу чун вацIун а пата авай хиперин суьруь галайвал фидай, хъвадай нек ацадай, гуьгъуьнлай къалин векъеринни кул-кусрин юкъварай къукъвар кIватIдай ва я тахъайтла векъерикай тажар храдай, абур къилел алукидай ва чепелукъар къунингъерекатрик жедай. Чукурунар гзаф авурдалай къулугу чун векъерин юкъва акъваздай, жагъай гъажибугъдадин къачIарикай нинияр тукIуьрдай, адан яцIу патал ягълугу алчудардай, юкъ гуьрчег читдин парчадалди безетмишардай, им юбка, булушка тир. Куьгъне парчайрикай месерни цвадай. Чун ахътин нинийри акъван шадардай хъи, чна гъатта халисан нинияр ава лагъана шакни ийидачир.

ГъикI ятлани Аминат атанач. Чаз адан буба, колхоздин бухгалтер, шегъердиз фенвайди чизвай, амма Аминат татуни чак къалабулугу кутуна. Зунни Беризат адан патав кIвализ фена. Абурухъ пуд аял авай. Аминат чIехиди тир.

Чун гъахъайла, литинин рухар вегъенвай чарпайдал Аминатни Еминат чIехи нинидив къугъвазвай, ам акъван иер нини тир хъи, ам сифте акурвалди чун гуьрчелдал тажубвили къах авуна. Шадвилай чавай гафни акъудиз жезвачир. Ахпа сифте Беризат рахана. Ам садлагъана чарпайдихъ фена, гъейранвилелди гъарайна:

- Им вуч аламат я?! Им нини яни?!

- Адахъ авай иер чIарар аку! Чи Машадин хътинбур, - жуьрэтсузвилелди алава хъувуна за.

Гъахъ я, - цIийи къилелай нинидиз килиг хъувуналди, лагъана Амината, - за и кар сифтедай къатIанвачир. Килиг, вилерни, чIарарни, яру чини - вири чи духтур Машадин хътинбур я.

Нинидикгъилер къагъиз, чна адалай гзаф тарифзавай.

- Ада «диде» гафни лугъузва, - нини элкъуьруналди, дамахна Емината. Ниниди дидедиз «эверна», и карди чун мадни гзаф шадарна.

Чна Аминатавай нинидал Маша тIвар эцигун тIлабна.

Текногъайвиар яшамиш хъайи чи хуьре Маша тIвар алай урус руша фельдшервиле кIвалахна. Хуьруьн къумрал, чIулав чIарар авай агъалийрин арада ам вичин винел патан акунрай тафаватлу жезвай! Лацу якIарин. Вили вилер авай, расу, къизилдин хътин рангунин чIарар авай руш. Куьчеда ам акурвалди, чун «Маша, Маша!» лугъуз, адан гуьгъуьна гъарайиз жедай. Ам акъваздай, чи къилелай гъил алтаддай, са къадар вахтунда чун санал къекъведай.

Дагълух хуьруьн агъалийриз ам хайиди хъиз пара кIандай, адахъ галаз ногъай чIалал рахайтIани, ам инсанрин гъавурда хъсандаказ акъадай. Чна чи нинидизни адан тIвар – Маша – ганай. Машадилай къулухъ чаз жува туькIуьрнавай нинияр кубутбур яз аквазвай. Чун экуьнилай няналди Аминатан патав жедай, диде-бубайриз чун кIвалериз хутахун регъят акъаваззавачир. Абуру чаз масадан кIвалера сагъ йикъар акъудун къулайсуз кар тирди, чи дуст рушан дидедиз гъар юкъуз чпин кIвализ атун хуш тежедайди са шумудра лагъанай. Гъар садаз вичин кIвале къайгъуяр, дердияр тIимил авач къван. Амма гафари са таъсирни ийизвачир. Аминатан кIвале чна жуьреба-жуьре кIвалахар къилиз акъудзавай: гъаят шуткун, зирзибилар тухун, верчериз твар гун ва икI мад.

Амма вири Емината чIурна, ада дидедиз Амината-лай шикаят авуна.

- Вун вуч нагъакъан инсан я! Мегер за вав къугъваз нини вуганачни? – хъел атана адаз вахакай. И арада адан дидеди чун галай патохъ вил вегъена.

Амма Еминат секин хъанач.

- Вуна ви дуст рушар сеbeb яз гъамиша зун бейкеф ийизва, вуна заз сеперар ийизвайдакай за дидедиз хълагъда.

- Вач лагъ, лагъ, вач, вач, гъибетчи! – лагъана Амината ва чохъ галаз къугъваз хтана.

Амма Аминатан патав адан кIвализ фин югъ-къан-давай чун патал четин жезвай, адан дидеди векъи гафар лагъайдалай къулухъ, къугъунри гузвай лезетни квахъзавай.

Санянихъ чна дуст рушавай чи кIвале къугъун патал нини тIлабна. Дидедихъай кичIе тиртIани, Амината нини вугана. Нини чна зи кIвализ хкана, Беризатни йиф акъудун патал чиниз атана. Гила тух жедалди къугъваз жеда.

Дидедиз нини гъасятда акуна, адаз килигна, пашманвилелди лагъана:

- Ам гъикъван гуьрчег ятIа аку! Гъавилай я ман чи аялри ви патав чукурзавайди. Ахпа, чин атIугъарна, чавай хабар къуна: - Чуьнуьхнавайди яни, вуч я?

- Ваъ, - зани Беризата къведани са сивяй жаваб гана. – Къе йифиз чав вугун тIлабна.

Дидеди сефил жуьредин хъвер авуна, фагъумдик акатна, амма са гафни лагъанач. Экуьнахъ чна нини иесидив вахкана. Аминат гъаятда акъвазнавай, цлахъ агалтна, ам угъу ягъиз шехъзавай. Сифтедай чун тешвиш хъана. Чна виликамаз са гъихътин ятIа пис кар хъанвайди гъиссна.

- Дидедигатана... нини себебяз, - шикаятна Амината. Ахпа, накъвари дакIурнавай вилер чохъ элкъуьрна, кушкундалди лагъана: - Тадиз хъвач инай, тахъайтIа квезни пис жеда.

Чун патал и йикъал атай дуст текдиз туна катиз регъуь тир, и кар хъсан акунач. Адан дидедин ажугъ-дихъай кичIезвайтIани, юзан тийиз, чун акъвазнавай. Са тIимил чIавалай ам пайда хъана, чун акурла, гъарайиз башламишна:

- Квахъ хъия инай, вижесузар, куь нефесни ина тахъурай мад! Куьн патал къачунвайди тирни ам? Гъар юкъуз иниз атун адет хъанва. Гила чарадан затIарни хутахзава! Им лагъайтIа, - вичин рушал гъил туькIуьрна, давамарна ада, - михъи кIамаш я! Вичин вахав нини вугудайла адаз гъайиф жезва, амма масабурув гъасятда вугузва.

Аминаткадин дидеди яргъалди сеперарна. Бейкеф-вилин накъвари чун бамишзавай. Чун хъфена. КIвале завай диде-бубадиз килигиз жезвачир. «Виридаз гъайиф къвезва. Са нини къачуз жезвач», - хъел кваз фикирна за.

Чун мад Аминатан патав хъфенач, ам вични пайда жезвачир. Къве югъ алатна. Зунни Беризат гъа гъамишан жуьреда къугъвазвай. Бейкефвилер рикIелай алатзавачир, амма чун адакай фикир тийиз алахъзавай. Чна Аминатакай фикирзавай. Пуд лагъай юкъуз ам атана. Яхун хъанвай, чинин рангар атIанвай. Ада тахсурлувилелди лагъана:

- Дидеди мад вахкузвач. Гила нини Еминатанди я.

Чна дустуниз теселли гана, чна чаз нини герек туш лагъана. КIанзавайди чун санал хъун я. Яваш-яваш чун сифтегъан нинийрив вердиш хъхъана, амма Маша рикIел хтайла, ухът аладариз жедай.

Са сеферда буба шегъердиз рекъе гъатна. Ада салай къачур бегъер маса гун герек тир.

- Буба, шегъердай заз вили вилер авай еке нини къачу. За вавай гзаф тIалабзава, къачу.

Белки, ам рази жедай, амма зи гафар ван хъайи дидеди адан паталай жаваб гана:

- Ваъ, чан руш, тIалабмир. Нини гъикI къачурай ада, квез хъуьтIуьз алукIдай парталар авачирла. Къе-пака къуьд я.

Нини къачунин эхиримжи умудни къилиз акъатнач.

Зун чIехи хъана, мектеб куьтягъна, институтдик экечIна. Гзаф къадарда ниниярни къугъунагар авай жуван аяларни чIехи жезва. Туьквенра Машадиз ухшар авай иер ва вили вилер авай нинияр акурла (гуя абур вири зи аялчIавай чуьнуьхнава), са куь ятIани гъамиша зи рикI чуькъвезвай хъиз ава .

Бийке КУЛУНЧАКОВА

«ЧУН ГЪАР САД – АДАМ Я, ЧУН ГЪАР САД – ГЪАВА...»

(Шишар ва таржумаяр)

Пакизат ФАТУЛЛАЕВА

КЪУЪЛУЪН ТВАР

Ксанва къуълуън твар чилин бедендик,
Ксанва къуълуън твар – бала къетлен тир.

Са тарни, са къални туш чилиз багъа,
Уьмуърсуз хъайитла и гъвечли бала!

Живедин къатарик, чими нефес хуьз,
Хуьзва ник, рикI авай хурун къефес хъиз:

«Гатфар я, уях хъухъ, вахт хъанва, бала,
Вун хуьнуьх, уьмуър хъиз, алакьна залай!»

ЭкъечI фад, килиг вун ракъиниз гуьзел,
Вал темягъ тефий ман харарин безет!

Мад за ваз ви рекъиз са несигъат гун:
Мукалда вил алаз, дарих тирла вун,

Вун надинж чукIулдин хура гъат тавуй,
Къадирсуз пIузаррал балабан тахъуй:

Квадарна бегъердин багъа са-са твар,
Къугъвада ви тандал инсафсуз тупIар...

Гатфар я, уях хъухъ, вахт хъанва, бала!
Вун хуьнуьх, уьмуър хъиз, алакьна залай!»

НИЗАМИ

Ингъе, зун гъахъзава къе мад ви багъдиз –
Нурарив, рангарив ацIай утагъдиз.

Гуьзелар, ирид ваъ, иридвиш агъзур,
И багъдиз илифиз гъазур я, гъазур!

Ажайиб махарин чIалахъ яз, чпин
Чинебан сирерал къазватIа ваз къин?

Ийизва ихтибар, камилдин султан,
Гъейран я чIалал ви назлуни жаван...

Уьмуърдин чин михъиз ақунай заз пис -
Лампадал, гум ийиз, ацукьнавай гъис.

Ви гъили, атана яргъа яргъарай,
Зи чан, руьгъ акъуднай кIеви ракъарай.

Мелгъем хъиз, зи рикIел ацукьнай гафар –
Йисарин къабухдай экъечIай марвар.

Ақунач, атанач вун рахадай ван,
Амма вун патав гвай, алайди хъиз чан.

Дуьнья къван рикI авай вун зи гъарайдиз
Акъатнай, Низами, Цавун чапар хъиз.

* * *

Ваъ, жив туш вун – живедин твар,
Капан къулал къаз тежедай,
Циф къилеллай дили чарчар,
Сив эцигна хъваз тежедай.

Шумуд жигъир кутуна, физ
Чиг аламай векъерайтIуз?
Шумуд хиял фенатIа ви
Гъетер чкIай рекъерайтIуз!

КIвачин хъана катда лугъуз
Гъахъ алачир чилер туна...
Зазни кIандай – тек са юкъуз! –
Катиз, азва рикIер туна.

АДАМНИ ГЪАВА

Чун гъар сад – Адам я, чун гъар сад – Гъава,
Къалу я иви чи, михъизма кIараб.
Сад-садан тIални я, сад-садан дава,
Сад-садан суални, сад-садан жаваб.

Бул я чи балаяр, «дул» я чи къалин,
Тимилбур – чилерал, чилерик – гзаф,
Амма чаз аквадач къуьзуьвили чин:
РикIер чи хци я, гъиссер я чи – саф.

Гъил гъиле акъурла, ргазва иви,
Хкатна, квахъзава кIвачерик квай чил.

Зун пакунтІвал я ви, са кІус я зун ви,
Чар нефес амай къван, чахъ вил жеда чи.

Гафар чи – айгъам я, гафар я иер,
Какадриз къасухдай гьалални гьарам,
Гьавалу Гьавади, хчІализ гьетер,
Ви цанин хуьлериз чукІурда, Адам.

БИЛБИЛ

Шуьшедай акуна къалп вили цавар,
Хуррамдиз вегьена, ахъайна лувар -
Гьа икІ ви акьалтІна уьмуьрдин сувар,
Гьавилияй заз и югъ душман я, билбил.

Буна хьиз, лув гана къудгунна цавуз
Зани гьакІ шуьшейрай аквазвай цавуз!
Гьа вин хьиз, зи рехъни алатна, лугъуз,
Кьуд пата жедайди са ван я, билбил.

Низ чидай гатун къар элкьведайди мад,
Низ чидай вацІариз хкведайди яд,
Низ чидай айгъамрихъ хъижедайди дад –
ГьавуртІа акьуртІа, хъсан я, билбил.

Къелеяр чІугуна, хуьзва а уьлкве,
Ам къачуз алахъун гунагъ я еке.
Зунни туш иеси авачир бике,
РикІ жував гумачир инсан я, билбил.

И гъарай адахъай чуьнуьхин за гьикІ?
Ажайиб хабарди тавуй ам гъарикІ.
Ингъе, и шуьшедал пад хъана ви рикІ,
Чаз къведаз амайди – ви чан я, билбил.

ХЪИПИ ЛАЛИ

Вуч тади кваз, хъипи лали, акъатна вун,
ЦІурун тавур маргъалдин хел чухурдамаз?
Аквада ваз вуч кар ятІа сабур тавун,
Хъфей хьуьтІуьн гъайбат, гъайиф, аквада ваз.

Йикъан чими нурар валай алахъзава,
КуькІвей шем хьиз, акъвазнава чуьлдин юкъвал.
Вун акваз, зун рикІ кІевиз къаз алахъзава:
Заз чида вахъ галуькьдайди къаюн завал.

Де дуьньядиз вуч гъана, вуч тухузва на:
Агъ, деврандин вахт вини къил – гьафте я ви!..
«Зун атана – ваз акуна, -лугъузва на. –
И легъзеяр жанлувилини сифте я зи.

Пелеш хъана, туьхвейтІани гарара и,
За чІагурна хьуьтІуь кайи сефил алем.
Пуд виш йисуз амуькьда зун цІарара ви –
Пуд югъ хъана, чуьлдай феи хъипи дали».

ГЪАФИЗ ШИРАЗИ

(1325 – 1390)

(Гъезелар)

* * *

Зи рикІиз экв къичирай шем, я Ребби, нин кІвале ава?
Нин яр я ам, жузуз куьне – зун ялавра, кІеве ава!

Игъижрандин себеб тирда, зи рикІ, зи дин харапІ авур,
Нин къужахда ахварзава, гъи межлисда-меле ава?

Ал пІузаррин жегъре шараб зи сививай яргъал тахъуй –
Нин дидардин дарман я ам, вуж ятІа жем гъиле авай?

А шеминин къвалал ширин суьгъбетдин бахт ни
гузватІа,
Суракъ ая, тавакъуйда, жаваб хкваш бине авай.

Шумуд, адаз ялвар ийиз, иер гафар лугъуз ава,
Нин махарихъ ягъазватІа, сир вугана рикІе авай?

Я Аллагъ, а лали-гевгъер, гъич санани такур хътин,
Нинди ятІа, такабурди, Зуьгъредин нур пеле авай?

За лагъайла: «Гъафизан рикІ табдил хъанва вун га-
лачиз»,
КІуф хьуьрена, рахана икІ: «Табдилди нин геле ава?»».

* * *

Хелвет утагъ хкъгъайдаз ачух айван герек яни?
Яр къекъведай куьче аваз – чІурар суван герек яни?

Аллагъдин тІвар мецел гъана, зи дердинкай жузуз вуна,
Садра къванни хабар дакъун завай, жанан, герек яни?

Гуьзелрин шагъ, тавакъуйда, жигер кана кабаб хъанва,
Жузуз эхир саилдивай: «Дава-дарман герек яни?»»

Муьгътежвиле, дардава зун, мад рахадай гафар амач,
Де жумартдан тавда икъван минетдин ван герек яни?

Ви къаст зи чан къачун ятІа, гафар-чІалар гъавайда я,
Хазинайрин иеси яз, тараш-талан герек яни?

Дустунин рикІ – жем хъайила, дуьнья вири акваз жедай,
Адан вилик рахаз икІа, арза яван герек яни?

Гимичидихъ къекъвеней зун жавагъирдин суракъдаваз,
Гила, гевгъер гъилевайла, гьуьлуьн майдан герек яни?

Эй, яланчи, къекъечІ анихъ, вав рахадай мажал авач,
Дустар санал алай ара – анал душман герек яни?

Эй, къекъвеераг ашукъ хъанвай, ви сунадин ал пІузарриз
Ваз къвезвайди чизва – суза, шехъун икъван герек яни?

Эй, Гъафиз, мадукътягъ гила – устадин гаф бада фидач,
Ярдинди наз маса гун я – гьуьжет-дуван герек яни?

ГЪАЛИБ ЖЕЗ ЧИРЗАВАЙ ИЛИМ

Азадаказ кършахар кун Дагъустанда спортдин виридалайни машгъур жуьре я. Чи пагъливанри гъалибвилин вири пьедестал къазва, дуьньядин ва Европадин акъажунра, Олимпиададин кьугъунра иштиракзава. КIвенкIвечи чкаяр кьуналди Дагъустандин рушари-спортсменкайрини чпикай инанмишвилелди хабар гузва.

Светлана Геннадьевна Грачева – тренер, азадаказ кършахар кьунай Россиядин 3 сеферда чемпионка, дуьньядин Кубокдин буьруьнждин призёр, спортдин международный классдин мастер. Тренервиле зегъмет чIугвазвай 15 йисан кьене адан гъиликай гзаф къадар спортсменар еке тIварариз лайихлу хъана. Абурун жергедай яз дуьньядин, Европадин, Россиядин чемпионар тир Милана Дадашевадин, Милей Азизовадин, Хадижат Муртузалиевадин ва гзаф масабурун тIварар къаз жеда.

Светлана Грачева артух рахунар кIандайди туш. Ам Махачкъалада дидедиз хъана. Гъульук ква. Хизанда мектебда кIелзавай къве хва чIехи жезва.

Аял чIавуз Света таяр-туьшерин арада башчи тир. Вичин гъаятда яшамаш жезвай аялар патал кьугъунар ва акъажунар тешкилдай. 13 йиса авайла ам спортдин школадиз, дзюдодин секциядиз физегечIна. Амма чемпионка жедай, спортдин рехъ давамардай ниятар адахъ авачир. Дзюдодай вичин тренер декретдин отпускдиз фейила, санал секциядиз физвай юлдашарни галаз ада ШВСМ-да азадаказ кършахар кьунай тренер Къасум Нурдинован гъилик вердишвилер къачуз эгечIна.

1997-йисан мартдиз Дагъустандин хкъянавай командадик кваз Грачева Россиядин чемпионатда гъалиб хъана.

-Спортдин рекъе гъалибвал анжах гъар йикъан тренировкайрин, руьгъдин кIевивал авунин нетижада къазанмишиз жеда,- гъар са гаф кIалубдай акъуддай хъиз лугъузва ада.

Тамам са йисалай, 1998-йисуз, ада мад сеферда Россиядин чемпионвилин тIвар къазанмишна. Пуд йисуз ара датIана тренировкайра чIугур зегъметдин нетижада Россиядин хкъянавай командадик кваз чи ватандашди дуьньядин Кубок патал акъажунра буьруьнждин медаль къазанмишна.

2005-йисуз Светлана Грачевадикай Россиядин пуд лагъай сеферда чемпион хъана. Гуьгъунлай ам тренервилин кIвалахдив эгечIна.

-Дишегълийри кършахар кун итимри кършахар кьунилай къелди тафаватлу жезва?

-Дишегълийри кършахар кун эмоциялу, жедай кардикай виликамаз хабар авачирди я. Скептикри гъисабзавайвал, кършахар кунин жуьре дишегълийр патал туш, амма дишегълийри кършахар кунин акъажунар сифте сеферда акурбургъейран яз амукъзава. Абуру чпиз дишегълийри гъасиррал къалурзавай устадвили, итимри кършахар кьунилай гъевес хкажайди лугъузва. Бязи вахтара рушарин акъажунра эхирдай, мисал яз, гъисаб 18:19 хъун мумкин я. И къадар очкояр итимрин гъич са бягъсинихъни жезвайдити туш. ИмлагъайтIа, дишегълийри кършахар кунин жуьреда итимри кършахар кьунилай тафаватлу яз артух приёмар ишлемишдай ихтияр авайвилехъ галаз алакълу я.

-Дишегълийри кършахар кьуникай сагъламвал патал зарар авани ва багърийри Къуне хкъянавай пеше гъикI къабулна?

-Инсанди зегъмет чIугвазвай гъар са пешедихъ сагъламвал патал са гъихътин ятIани жуьреда хаталувал ава. Дуьз лагъайтIа, зи буба зун кършахар кьунал машгъл хъуниз эсиллагъ акси тир. Ада руш кIвале ацукъун ва кIвалин майишат къиле тухун лазим я лугъудай. Амма диде зи патал алай. Духтур яз, адаз сагъламвал патал спортдин гъар гъи жуьре хъайитIани хийирлу тирди чизвай. Дишегълийри кършахар кунин жуьреде, спортдин ва художественный гимнастикадилай, акробатикадилай, муркIадал гуьрчегдаказ кьугъунилай, къезил атлетикадилай артух тIарвал гузвач. Буба ва амай вири багъриярни танишар за гъалибвилер къазанмишиз башламишайла ва закай прессида кхъиз, телевизордай къалуриз эгечIайла зун чIехи спортдиз гъавайда атанвачирдан гъавурда акъуна.

-Итимриз хас спортдин жуьреде дишегълидин кIалубар (фигура) ва винел патал акунар чIурзавачни? Яни, къекъуьнин тегъер ва я ханвай япар.

-Чи командада авай рушари япариз куьлуб-шуьлуб тIарвилер хъуникди, абур хуникди чпихъ са жуьредин инанмишсузвал аваз гъиссзавач ва я сад-къве сеферда залдиз фенвай бязи жегилри хъиз и кардал дамахни ийизвач. Эхъ, зи са ябни ханва, амма ихътин «нукъсан-

ди» зи гъуьлуьз зун кІан хъуниз манивалзавач. Къенин юкбуз пластикадин рекъай хирургрин къуллугърикай менфят къачуз жеда. Им четин месэла туш. Санлай къачурла, секцияда авай рушар вири кутугай кІалубар, тІарам беден, шумал буй-бухах авайбур я.

- Къуршахар къунай дишегълийрин хкъянавай командадин тренер гъихъгинди хъун герек я?

- Спортдин гъар гъи жуьреда хъайитІани, тренердин кІвалахда къилинди принципрал, къунвай рекъел кІевивал авун, низам-къайда хуьн, гъахъсузвилиз рехъ тагун, сабурлувал ва жувавай жув гъиле къаз алакун я. Тренерди вичи низам-къайдадал амал авун ва ахпани ам вичин гъилик вердишвилер къачузвайбурувай тІалабун герек я. Ам вич вири команда патал чешне хъана кІанда.

- Куь гъилик вердишвилер къачурбур Куьн патал вужар жезва?

- Сифтедай абур заз вири жуван рушар хъиз я. Абуру заз чпин сирер ачухда, чпин рикІе авай мурад ар лугъуда... Чехи хъунивай абурухъ галаз мукъвавиле ва вахарин арада хътин алакъяр арадалкъезва, а алакъяр чна спортдай хъфейлани хуьз алахъзава... Зи гъилик вердишвилер къачур бязи рушарихъ чпин хизанар ава, къвед-пуд аяларни.

- Аял вахтунда куь рикІе гъихътин мурад ар авай? Квехъ спортсменка- чемпионка жедай къаст-мурад авачир, куьн анжах гуьрчег руш тир. Гъа кІ тирни?

- Заз гъамиша захъ чІехи хизан, ругудалай тІимил тушиз аялар –рушарни гадаяр хъана кІандай. Амма захъ анжах къве хва ава. Садан -15, муькуьдан 8 йис я. За умуд кутазва, абуру заз гъаф хтулар- рушарни гадаяр багъишда.

- Куь йикъан распорядок гъихъгинди я?

-Ам гъаф гуж эцигна къилиз акъудна кІанзавайди я. За спортдин къве идарада зегъмет чІугвазва, идалайни гъейри, зун уьмуьрдин юлдаш ва диде я. Зи къуьнерални кІвалин вири дердияр, уьмуьрдин юлдашдин ва аялрин къайгъударвал ава. Абуруз артух фикир гуз кІан я. Жуван отпуск хизандихъ галаз акъудун зи мурад я.

- Куь хизанда вири спортдал машгъл уьни?

- Итим спортсмен туш. Рухваяр спортдал машгъл я. Амма за абурал къуьл илисзавач: абурукай хъсан спортсменар хкатайтІа, абуру спортдин рехъ давамаруниз зун акси туш. Амма заз абуру неинки спортдай, гъа кІ маса хилайни пешекарвал къачуна кІанзава.

- «Итимрин» спортдал машгъл жез ва икъван гуьрчегди ва рикІиз хушди яз амуькьиз Квелаь гъикІ алакъзава?

-Спортдал машгъл хъуни, дидевили ва зал ашукъ тир уьмуьрдин юлдашди. Гъа ихътин къайдади заз къуват гузва.

- Спортдилай къеция алуькІдай пек-партал хкъа-дайла Квез гъихътин стиль бегенмиш я ва цІийи парталар маса къачуниз, рангар ягъуниз гъикъван вахт харжзава?

- Спортдин жуьредин пек-партал за дачадиз, гъуьлел, дагълариз фидайла алуькІзава. Чи хкъянавай командадин экипировка за анжах акъажунриз фидайла алуькІзава. Заз дишегълийриз хас тегьерда алуькІунар, кІвачел туп квай туфляяр хуш я. Чиниз рангар за лап тІимил язава, адаз 5-10 декъикъадилаь артух тушиз вахт акъатзава.

- Квез йисан виридалайни гъи вахт хуш я?

-Заз гад, гъуьлел физ, ракъинин нурад къабулиз, къу-мадал тренировкаяр киле тухуз гъаф кІанда. Мадни тІеамлу хуьрекарни, гъар са сезондиз чеб булвилелди акъатзавай яр-емишни гъаф хуш я. Вири жуьредин ширинлухарни, тортарни, Дагъустандин халкъарин кухняни.

- Куьн мад квел машгъл я?

-Зун къягъве гъазурунин къайдайрин рецептар ва адан жуьреба-жуьре сортар кІватІунал машгъл я. Азад вахт хъайила, за жуван дуст рушар кІватІзава, абуруз жуван хуси жуьреда гъазурнавай къягъве телифзава.

- Куьн жуьреба-жуьре уьлквейра хъана, маса чкадиз куьч жез кІандайни?

-Ваь. Махачкъалади - зун хана ва чІехи хъайи, за агал-къунар къазанмишай, зи багъриярни мукъва-къилияр яшаммиш жезвай чкади гъасяда вичихъ ялзава.

- Шегьерда Куьн виридалайни гъаф рикІ алай чка гъим я?

- Адет тирвал, Родопский бульвар ва гъуьлуьн патав гвай шегьердин багъ вири махачкъалавийриз хушди тир «Весна» тІвар алай гатун кафе. Ана дуьньяда виридалайни ширин коктейль гъазурзавай!

- Чахъ галаз суьгъбет авунай куьн сагърай! Къуй Квехъ гележегда мадни еке агалкъунар, хушбахтвал ва чандин сагъвал хурай!

ВИОЛЕТТА РАТЕНКОВА

ЖУВАЗ КУЪМЕК ЦЕ

«Хизанда гуж гъалиб авун» - им, къанунда къейднавайвал фикирда къуртла, хизанда авай тайин са касдин винел авун мумкин тир гуж я. Сада муькуьдал илитда гуж гъар жуьрединди жада: къуват ишлемишуниз, гуьгъулдик хклуруниз (психологиядиз) ва агъвалдин шартарикай магърум авуниз талукъ гуж.

Заз чиз, ихътин крар уьмуьрда гъамиша авайбур тир. Амма алай девирда хизанда гуж гъалиб авуникай, винел писликвал гъуникай малуматар, хабарар инай-аниз фад чклизва. И жуьредин хабаррив саки вири газет-журналрин чинар ацланва: мисал яз, чпин хайи бубади писликвилер авур вахар тир Хачатурянрин къилел атай дуьшуьш, гъульуь гъилер атлай дишегълидикай агъвалат, мад са дишегълидикай - пуд аялдин дидедикай –гуя эпилепсия уьзуьр авай ам гурарай аватна къейиди я, лагъана ван акъатай вакъияяр риклел хкин...

ДГУ-дин умуми ва яшайишдин психологиядин кафедрин доцент Карина Омаровади – клиникадин психологди- «Жуваз куьмек це» рубрика ачухзава ва хизанда гужалди писвал авунин къурбандриз чпи-чеб хаталу гъалара гъикI къиле тухвана кландатла, гъи жуьреда риклин ихътин тарвилерикай гъикI азад жедатла, меслятар гуда.

Гужалди масадаз писвал авунин дуьшуьшар гъина хъайитлани гьалтун мумкин я: диде-бубадин ва аялрин алакъайра, багърийрин ва мукъва-къилийрин, дуьсарин ва къуни-къуншийрин, гъулерин ва папарин, са класса санал клелзавайбурун, муаллимрин, регъберрин ва клвалахдин рекъяй юлдашрин арада...

Жувавай куьмек тлалабай дишегълидивай ихтияр къачуна, заз са

мисал гъиз кланзава. И кар дагълух Дагъустандин хуьрерикай сана а дишегълидин къилел аял члавуз атанай. Ам вири ихтиярар бубадин гъиле авай ва диде, гъикI клвале авай вири хизанни адан зулумдикквай хизанда члехи хъана. Бубади вичин папални аялрал датлана гъил хкажзавай.

Гзаф аялар авай и хизанда руш члехиди тир, абурухъ галаз санал бубадин гъвечли стхани яшамиш жезвай, амавахтунда 17-18 йиса авай

гада тир. И гадади, гъиле члукул къуна, гъар йифиз физ, 9 йиса авай, вичингъвечли вахарихъни стхайрихъ галаз клвале ксанвай рушал акъалтлай чуру саягъда гуж гъалиб ийиз хъана. Ада аялдикай са шумуд йисуз, та хизан райондин центрадиз куьч жедалди, гъикI рахшандна. Руш лап фадгъульуьз фена ва маса шегъердиз хъфена. Ам риклик еке кичI кваз ва яргъал йисара а имидин ва вичин бубадин вилик еке айиб, хиве еке

тахсир гэсс ийиз яшамиш жезвай - ада вичи гьакI яз гэсабзавай...

«Вучиз адагъарайначир, дидедиз ва я чIехи-дидедиз лагъаначир?» - адет яз, кьил акъат тийиз амукъда инсанар. Вучиз лагъайтIа - кичIевал авай! Вичин уьмуьрдин патахъай кичIе тир! Гуж гъалибдай ксариз кьисас вахчун хасяэхир Адаз вичелгуж гъалибавур имидикайни, бубадикайни, вичин тухумдал леке гъуникайни ва вирида вичикай чин элкьуьруникайни кичIе тир. Ам гэвечи руш, куьмек авачир аял тир, ада вири крарай анжах са вич тахсиркар яз гэсабзавай.

Месин алакъайриз талукъ гуж гъалибавунин дуьшуьшрикай рахун, иллаки Дагъустанда, къадагъа я. Идакай рахун кутугнавач, инсанри са регъувални авачиз, ва чIехи пай гъакъикъат чир тавуна, «вичин тахсир я!» лугъуналди, чпел алчахди гуж гъалиб авур ксарин уьмуьрдик «перхуьриз» алахъда. Амма ихътин писвал кьилел атайди вич секин хъана акъвазун герек туш! Гъар гъи жуьредин хъайитIани гужуналди писвал авун – им рафтарвилерин адетдин къайдайрилай элячIун я! Ихътин писликвал нин патай хъанатIа, ам важиблу туш: стхадин, бубадин, тахай бубадин, ашнадин – жуваз гуж ийизвайдакай жуван хийир кIани касдиз хабар гун лазим я. Квез кичIераргуз хъайитIани, куьн ихътин гъалди эхирни бедбахтвилел гъун мумкин тирдан гъавурда акъуна кIанда. Эгер кье квел гуж гъалиб ийизвай кас куь кIвачерик, гъил къачу лугъуз, ишезватIани, пака мад ада вичин алчах кар давамар хъийида! Ахътинбурукай кьил баштIанна, катна кIанда, куь рикIиз ам кIан ятIани! Куьне ихътин чIуру, беябурчивилин шартIара чIехи жедай жуван аялрикай фикир ая. Гъар са дишегьлдиз вичивай ихтибар ийиз жедай махсус къуллугъар-идараяр, четин гъалара гъатайбуруз куьмекдай центраяр авайди чир хъурай. Четин чIавуз куьне а ракларар гатут, сад гъикI хъайитIани куь вилик ахъа жеда!

Жуван хизандин сир кьецел акъуддайла, сифте кам къачуз кичIени жеда, къурхуни акатда, кьилел къвезвай мусибатдикай яргъаз хъайи гъар са декъикъа алатуникди ваз регъят жеда. РикIел хуьх: гужуналди вичиз муьтIуьгъ авун - гъар гъи шартIар къачуртIа-

ни – вал гуж гъалибзавай касдин тахсир я. Гуж гъалибзавай касди кIамай къван багънайралди вичин амалар гъахъ акъудиз алахъда: **вун кьецIил беден аквадай партал алаз кьецIеведа, кIевиз рахада, виридаз ван къведайвал хъуьреда, ван алаз нефес къачуда ва икI мад...**

Инсандин санлай вири бедендин гъал чIур хъун, масадбурухъ галаз рахаз такIан хъун, психикадин жигъетдай къалабулукъ квай гъалар арадалатун, жуван чандиз къастийиз кIан хъун - ибур жувак тахсир кваз акунихъ, кичIе хъунихъ, мад зулум авуникай къурху хъунихъ галаз сад хъиз, чпел писликвал гъайи дишегълийрин гуьгъуьлриз хас виридалайни гзаф гъалтзавай лишанар я.

ЧIехи пай вахтара и ксари чпин винел гуж гъалиб авунин тахсиркар чебяз гэсабда ва ам залан пар яз цIуд йисаралди чпин хиве туна кьецIеведа... И кардикай гъар гъи хъайитIани рикIел хкунри абуруз тIарда ва а дуьшуьш рикIелай алудиз алахъда. Бязи вахтара рикIел хкунар гъар са декъикъада ви бейнида аваз жеда, эгер гуж гъалибавур кас ви хизандай, винидихъ суьгъбетнавай дуьшуьшда хъиз, мукъва-къили ятIа, и кар мадни эхиз тежер тIалдиз элкъвезва.

Месин алакъайриз талукъ гуж гъалиб авур дишегълийри чеб къацIурнавайбуур, алчахарнавайбуур, тамам къимет авачирбуур, муьгъуьббатдиз лайих туширбуур, чпин язун чIугвадай себеб авачирбуур яз ва я генани пис - яшамиш хъижедай ихтияр авачирбуур яз гэссда. И чIавуз абуруз амайбурун патай куьмек, гъавурда акъун герек ятIани, хъайи кардикай лугъуз утанмишвилай, абуур амай ксаривай кьерех жез, чпин кьилел атай

бедбахтвал рикIелай алудиз алахъда.

Аял чIавуз кьилелатай и жуьредин бедбахтвиле аял чIехи хъайилани адан сагъламвиле пис тагъсирда. Бязи дуьшуьшра ихътин тIарвилер са вахтар алатайла рикIелай алатунни мумкин я. Амма, адет яз, инсан ички дилай ва наркотикрилай аслу хъунин азаррикди начагъ жеда. Гележегда ада месин алакъайриз талукъ уьмуьрдал къадагъа эцигда ва я тахъайтIа, акси яз, гъа и жигъетдай абуру чпиз чIуру рекъера хкъягда...

Жуваз куьмек це, пешекаррин куьмекдикай менфят къачу. Психологдин патав фини квехъ азар авайдакай лугъузвач, им кичIевал, накъвар авачир уьмуьрдихъ куьне къачузвай сифтегъан кам я. Аял чIавуз квез хъайи тIарвал себеб яз, куьне эхай гужан гъакъиндай квез гзаф крар чир жеда, квез гележегдин уьмуьр кьиле тухуз регъят жеда.

Гуж гъалиб авунин дуьшуьшар кьенин юкъуз вири дуьньяда гзаф ава, абур чпиз фикир гана кIанибуур я, куьн и бедбахтвиле тек туширдан гъавурда акъуна кIанда. «ЯзаватIа, гатазватIа, кIан я», - лугъуз гэсаб тийизвайбурун ванер кье мадни кIевидаказ акъатзава. Чпин тIалдикай лугъуз кичIе тушир дишегълийр мадни гзаф жезва. Писликвал кьилел атай дишегълидин эхир садрани хъсанди хъайиди туш, им гележег авачир, бахтсуз уьмуьр, чIур хъанвай психика, жув-жуван вилай аватун я. Пака хъсан хъуник умуд кутур, кисна акъвазмир, куьмек ва куьн баладикай хуьн тIалаба, пакагъан нетижаяр чIурубуур хъун мумкин тирди рикIелай ракъурмир.

КАРИНА ОМАРОВА

РЕГЪИМЛУ РИКИ АВАЙДИ

Рахунрал Минаят Исмаиловадин са акъван рикI алач, вичи-вичиз къимет гунал гьалтайлани ам мискъи я, вичикай рахаз адаз гьични кIандач. Амма вичин хизандикай, мукъвабурукай атIуз-атIуз ийизвай, рикIяй-рикIиз тир ихтилатдай, сифте килигайла куьлукъ-шуьлукъ хъиз аквадай га-фарай и дишегълидин хуси вичин къамат аквазва. Чаз ам начагъбур гьихътин гуьгъулар гваз четин гьалдай экъендатIа, вичелай гьа караслу инсан тирди аквада. Нагагъ начагъзавайди гъвечIи аял яз хъайитIа, и дишегъли адав агатзавай тегъерди, адан вилерин ишарайри, рахунин сабурулуви а аялдин къа-лабулукъ акатнавай диде-бубадин рикIни чкадал хкида.

Адан къаматди – тади квачир, амма хъутуьлвал, регъимлувал къалурзавай гъерекатри начагъзавайдан рикIе вич сагъ хъхунин умуд куькIурзава; гьа икI адаз

залан азардин винел гъалиб жедай, кIвачел ахкъалтдай, уьмуьр давамардай къуватар гузва.

За Минаятавай ада медицинадин рекъяй пеше вучиз хкъягъайди я, лагъана жузазва. Ада сивик хъвер кваз икI лагъана:

– Зи дидеди уьмуьрлукъ сестра-акушервиле кIвалах авурди я, ада пуд хуьруьн агъалийриз къуллукъ авуна. Ам яхдиз начагъбурун куьмекдиз фидай, адахъ галаз зунни фидай. Гъар жуьредин гъавайра, йикъан гьи чIаваз хъайитIани атIуз хъайи и дагъдин къекъвей, къван квай рекъера зи кIвачин къапари дурум гудачир... Заз аквадай, тIалдик квайбуру диде гьикI вилив хуьдайтIа, иллаки гьич ФАП-арни авачир хуьрера! Медсестра абуруз саки Аллагъ хъиз тир... Дидеди начагъдав неинки тади куьмек ага-къардай, четин дуьшуьшра алава мад гьихътин серенжем къабулна кIандатIа, кар чиз тайинардай.

ТIардай раб тIар тежедайвал ядай, гъавилай инсанар адалай рази тир, адан гъилериз алхишардай. Заз зи дидедиз инсанрин патай гьикъван гуьрмет аватIа, гьикI адаз ихтибар ийизватIа, аквазвай. Гъавилай аял чIавалай зи мурад духтур ваь, диде хъиз, медицинадин сестра хъун тир.

Лугъун хъи, адан мурад къилиз акъатна. Каспийск шегъердин медицинадин училище акъалтIарна, Минаят вичин хайи хуьруьз, Хив райондин Къванцигрин хуьруьз хъфена. Ина ада вад йисуз медсестравилин пеше тамамарна. Адаз вичин пеше хуш тир. Хуьруьнбурун разивал авай чинар акур чIавуз, адаз вич читинин, къвалал хаш алай, йод, жунаяр, памбаг авай чанта къуьне аваз, вичин классда авай «начагъ» аялар «сагъар хъийизвай» бицIи руш хъиз жедай.

Элкъвена Каспийскдиз хтунин къарар ада гъасятда къабулначир. Агъил хъанвай диде-буба гъар йикъан къайгъударвилихъ муьгътеж хъанвай. Идалайни гъейри, адаз Каспийскдин аялрин къилин поликлиникадай кIвалахни теклифзавай.

– Кеспи регъятди туширтIани, участокдин медсестравилиз за гъасятда разивал гана, – лугъузва Минаята. – Четинвилерив зун вердиш тир. Духтурди теклифна кхъенвай вири серенжемар къилиз акъуд тавунмаз, зун секин жедайди туш. Жувалай инсанар рази хъуни заз генани кIвалахдай къуватар гузва, – ихтилат ийизва Минаята. – Дидеди заз инсанрин тIал-квал, дерди-гъал акваз чирна. Гъина дагъвияр дуланмиш хъанатIани – аранда, дагъда – четин шартIари абуруз чарадан дердикикай хабар къаз чирна. Гъа им халкъар асирралди са хизан хъиз яшамиш хъайи, чIехибурун камалдиз гуьрмет ийиз хъайи Дагъустандин къилин лишан я. Вирида чеб са хизан хъиз гъиссун – гъа им чи ивидик квай кар я.

За Минаятавай пандемиядин къурху гудай йикъар ада гьикI кечирмишнатIа, гъадакай хабар къазва. Ада секин ванцелди, на лугъуди, а чIав гъамишан адетдин кIвалахдин везифайрин чIав тир, а четин йикъар рикIел хкизва.

– Киче туширни? – хабар кьазва.
 – Зун гъавурда авай: гьалар адетдин бур туш, гьар макъамда жув начагъ хьунин кьурхулувал авазвай, - лугъузва Минаята. – Амма за жува-жува суалгузвай: за тавурла, ни ийида? Зун вири крар хъсан жедайдан ч'алахъ тир, умуд квадарзавачир.

Минаята вич, т'убъгъунди кай хуьдай алухар алу к'на, духтурихъ галаз санал эверай ч'кайриз начагъбуруз куьмек гуз гьик' физ хъанай т'ла, гьада кай ихтилат ийизва.

– Эверзавай ч'каяр пара тир, бязи вахтара график дилай алава ч'кайриз финиз мажбур жедай. Амма медицинада к'валахзавай ксарикай са нивай ят'ани к'валахдин вахт куьтягъ хъанва лагъана, к'вализ хъфиз жедайни? Чаз жебири ийизвай кар авачир, ваь, амма зи к'валахдин юлдашри, ч'пин багърийрин патяхъай авуна к'лани къайгъударвал анихъ авуна, хсуси вахт пешедин везифайриз харж ийизвай.

Минаят вични ст'ал жемдик начагъ хъана, к'вале хъана. Къве гъафтедин карантин куьтягъ хъанмазни, ам тадиз к'валахдив эгеч' хъууна.

– Чи к'валахдал чна гьар сада к'валахдин муькуь юлдаш эвезийиз жедай гьалар тешкилнава, ихътин къайда хуьнал чавай рик'ивайни дамах ийиз жеда. Пандемиядин зегъле тухудай йикъара чун вири сад-садан куьмекдиз къвез, галатнава

лагъана арзаяр тийиз, сада-сад эвез ийиз алахъна. А четин йикъара чи кьилихарни, чун уьмуьрдив эгеч'завай тегъерни дегиш хъана, - лугъузва Минаята. – Чунартух хъуьгуьл, артух регъимлу хъана. Кич'евал авачир, ваь, амма заз жуван яшлу диде-бубадикай фикир авай. Абур начагъ хъана, гьак'ни зи гъуьл, зи вахни и баладикай хкатнач. Гена, абур сагъ-саламат яз амуькна. Зун гьар азад хъайи декъикада абурун гъарайдиз физ хъана, рапар яна, гелкъвена, чан-рик'лавуна. . . Чун вахар-стхаяр ругуд ава, вири сад-садан къайгъуда хъана, жедай куьмек авуна. Чна пуд вахани медицинадин хиле к'валахзава, чавай имирсиная атанвай пешея лагъай т'ла жезва: чи гуьгъуьнални агакъзавай медикар, жележгдин духтурар, мед-сестраяр ава. . .

Эхъ, Минаят вичивай герек атай куьмек гуз, лап дуьньядин ат'ла кьилизни физ гъазур я.

– Заз чизва, вичин вилик пад къаз чаз са гьал чир хъанвай и уьзуьр – коронавирус – хаталу, геждалди инсан вичин къармахра тадай, инсандиз хаталу залан уьзуьр я, - лугъузва Минаята. – Каспийскидин агъалийри гъафбуру маскаяр алу к'завач, амма руспубликада коронавирусдин вилик пад къунва, адал гъалиб хъанва лугъун дуьз туш. И хаталу уьзуьр акатуни кьурхугъеле амазма, и каррик'лелай алудун дуьз туш.

За Минаятавай ада вичин азад вахт куьз серфзава, лагъана хабар кьазва. Ам милиз хъуьрезва:

– Табасаранрин хизанрин арада квез мугъман галачир ва к'вале халичадин тарар авачир са хизанни жагъидач. Зи хизанни гъахъинди я: чаз санал к'ват' жез, ихтилат-суьгъбет ийиз, суфрадихъ ацукъна, шадзарафат-хъуьруьнийиз, манияр лугъуз к'ланда. Зи рик' халича хурунални ала. Ингъе гъа им чна жуван азад вахтар кечирмишзавай тегъеря.

Минаят Исмаилова, Куь бахтлу дишегълийрикай яни? Ам зи и суалдал мягътел жезва:

– Маса жуьредин къисмет заз к'ландачир, - лугъузва ада, - «регъимдин вахъ» (сестра милосердия) и гафари маниди хъиз ванзава. Жуван участокда авай гъвеч'и аялрин сагъламвилдин къаравулда акъвазунилай, абуроз куьмек гунилай хъсан кар авани?

Ада давам хъийизва:

– Цемуьжуьд йис са югъ хъиз алатна, - хъверзава ада. – За лугъун квез, зун дугъриданни бахтлу инсан я. . .

Са к'лус регъуьвални кваз, Минаята вичиз Республикадин Къили коронавирусдихъ галаз ч'угур женгиник пешекарвилелди, гъакъисагъвилелди пай кутунай гайи «Чухсагъулдин чар» къалурзава.

Айшат ТАЖУДИНОВА

ДУХТУРВАЛ ИВИДИК ХЪАНА КІАНДА

«Дувул гъихътинди ятІа, емишни гъахътинди я», - лугъузва халкъдин мисалда. Мадни лугъуда: «Ата-бубаяр гъихътинбур ятІа, веледарни гъахътинбур я». И мисалар зи фикирдиз бажарагълу алим, медицинадин илимрин доктор, профессор Нариман Гъажиев сифте сеферда акур вахтунда атана.

Нариман – Къарабудахкентдай тир Гъажиеврин баркаллу сихилдин, хизандин хъсан адетар ва намуслу кар хуъзвай векилрикай сад я.

Нариманан чІехи буба Адилгъажи Гъажиев-машгур духтур, Ватандин ЧІехи дяведин ветеран. Ада уьмуьр къутармишнавайбурун сиягъда вишералди ва агъзурралди советрин аскерар ава. Женгинин четин ва лап агъур декъикъайра жегил духтур чукІул (скальпель) эцигна, автомат гъиле къуна ва женгинин дустарихъ галаз душмандин хураз фидай. Ингъе фронтдин газетда чи ватандашдикай вуч кхъенайтІа: «Крым патал кыле феи женгерин сифте йикъара медицинадин къуллугъдин офицер, комсомолец Гъажиев иллаки тафаватлу хъана. Ада къуллугъзавай гъуьлерин пияда къушунрин подразделенидин вилик немсер чпи къунвай позицирилай гъар гъи хъайитІани къиметдалди алудунин

везифа эцигнавай. Гъужумдиз хкаж хъанвай морякар къуна акъваз тежер саягъда виликди физвай, амма къушунди къунвай эрчи патай садлагъана душмандин пулемётдай гуьлле гана. Гъужум къулухъ чІугуниз, аскерар чилел ярх хъуниз мажбур хъана. Душмандин пулемётди гуьлле гун давамарзавай. Гъажиева вичин уьмуьр ва сагъламвал хаталувилик кутуна, хур галчІуриз душмандин пулемётдин патав фена. Мукъув агатайла ада къур чкадив галукъдайвал ягъуналди, душмандин яракъ тергна ва морякриз мад гъужумдиз хкаж хъжедай мукинвал гана. Душман катуниз мажбур хъана». И женгинай военный духтур Адилгъажи Гъажиев Яру Гъетрен орден гана.

Наримана чІехи бубадин суьгъбетрихъ суьгъурда тунвайда хъиз садрани-къведра яб акалначир. Белки, а чІавуз жавандин рикІе военный духтурвилини регъятди тушир пеше хкъягъун гъатна жеди.

Махачкъаладин 22-нумрадин мектеб къизилдин медалдалди акъалтІарай Нариман Санкт-Петербургдадин военный рекъай медицинадин академиядиз гъахъна.

Алай вахтунда Нариман хайи чкадивай пудагъзур версинин яргъа авай Россиядин кеферпатан меркезда - Санкт-Петербургда яшамиш жезва ва кІвалахзава. Гена хъсан хъана, чи патав адан диде - машгур духтур, «Талги» санаторияда неврологиядин отделенидиз яргъал йисара регъбервал гайи Маржанат Гъажиева гва.

-Ам лап аял вахтарилай гъар са кар чириз кІан хъунихъ цІигелди тир. Адаз вичиз вири чир хъана, виридан гъавурда акъуна кІандай. Адан бязи суалри зун гъатта кІеве твадай. Лугъурвал, ам йикъаралдиваь, сятералди чІехи жезвай. 5-классда кІелзавайла адаз чкадин гъукумдин органриз депутатвилизи физвай касдин векилвал гвайди жез кІанзавай дубушуйш зи рикІелай гъич алатзавач.

Ихътина агитатор сечкичйризи кьван ч'авадди бажагъат акунвай! Ада, гъар са гъаятдиз физ, чарар пайзавай, инсанар к'ват'авай, «ялавлу» рахунарзавай, адан кандидатдиз сес гуниз эвер гузвай. Муькуь дуьшуьшда, а ч'авуз адан 11 йис тир, ада вичин харжияр патал пул къазанмишун къет'на. Пакамахъ лап фад къарагъна, издательстводиз фена, чпихъ гъеле краскадин таза ни галамай газетар санлай гзаф къадарда аваз маса къачуна, ахпа абур автобусрин ва троллейбусрин пассажирриз маса хгудай. Амма ада гележегдин пеше яз духтурвилерехъ хкъягъун чи хизанда садани шаклувилик кутунвачир. Адаз зи к'валахал къевз гзаф к'андай. Ам сятралди лабораторияда ацукъдай, к'валахадин рекъяй юлдаши пробиркайрал гьик' «суьгъурчивалзаваг'а» вилив хуьдай, - рик'ел хкизва Маржаната.

Садлагъана Маржанат секин жезва. Адан вилералнакъвар акъалтзава.

-Гъайиф хъи, адан буба Къазихан чи арада амач. Ам гзаф рик' ачух ва михъи инсан тир. Ада Къарабудахкент райондин судда судьявиле к'валахзавай ва гъуьле батмиш жезвай дишегъли къутармишдайла ам телеф хъана. Ада исятда вичин хцел гьикъван дамагдайт'а! – заландиз нефес акъадарзава Маржаната.

Нариманан уьмуьрдикай мадни гзаф чир хъуникди к'ланзни-так'анз адан къастунин к'левивилел, руьгъдин мягъкемвилел гъейран жезва...

Медицинадин академия яру дипломдалди акъалт'арайла ам Кеферпатан Кавказдин военный округдиз духтур-хирург яз къуллугъиз рекъе твазва. Ам вичин рик'е авай мураддив, вичин макъсаддив агакънавай хъиз акунни мумкин я, амма ада муьт'уьгъарнавай сифте кук'лушдихъ ч'ехи илимдин мадни еке кук'лушар пайда хъана.

Нариман военный рекъяй медицинадин гъа вичи к'елай академиядин урологиядин клиникадин ординатурадиз гъахъна. Ина к'елзавай пуд лагъай йисуз ада кандидатвилерин диссертация агалкъунралди хуьзва. Гуьгъуьнлай-докторвилериндини!

Къе чи ватандаш профессор, Санкт-Петербургдин Сад лагъай госмедуниверситетдин урологиядин дистанционный литотрипсиядин ва эндовидеохирургиядин отделенидин регъбер, пешекарвилерин къилин кате-

гориядин духтур уролог я. Идалайни гъейри, Наримана гъафтеда къеве сеферда Россиядин МЧС-дин гзаф тади (экстренный) ва радиациядиз талукъ медицинадин центрада четин операцияр къиле тухузва.

К'елдай ва к'валахдин йисара Наримана дуьньядин гъатта са паюнилай ц'ар илит'на. США-дин, Германиядин, Бельгиядин, Чехиядин, Австриядин, Китайдин... клиникайра гъазурвал къачуна. 2017-йисуз Лондонда, международный мастер-классдиз вири дуьньядин виридалайни хъсан урологар к'ват' к'ханвайла, Нариман Гъажиев юридин патай къилин пишкешдиз лайихлу хъана. Къванерц'уруруниз талукъ яз ада арадал гъанвай къайдакикай Германиядин клиникайра гегъеншдаказ менфят къачузва. Адаз гъак' «Гъажиеван къайда» лугъунни ийизва. Н.Гъажиев Европадам ва Америкадин урологиядин ассоциацийрин, эндоурологрин международный обществодин ва Россиядин урологрин обществодин член я.

Нариман неинки хъсан духтур, алим, гъак'ни вичин хизандал рик' алай кас ва къайгъудар буба я. Вичин къадар-къисмет ада Украинадай тир векилдихъ галаз садна. Адани, Наримана хъиз духтур яз, Санкт-Петербургда клиникайрикай сада к'валахзава. Муькъва-къилийри наразивилер малумарнат'ани, ада ислам къабулна. Абурун бахтлу хизанда санал къарай къвен тийир хва ва гуьрчег руш ч'ехи жезва.

Маржаната хчин са сир мадни ачухна. Нариман савахтунда дзюдодаллап рик'ивай машгъул жезвай, Вирироссиядин акъажунра иштиракна ва к'вен-к'вечи чкаяр къуна. Исятда, ам вичиз мажал авачирвилерин килиг тавуна, гъевч'и Адамахъ галаз гъафтеда пуд сеферда боксдин залдиз физва.

Нариманмахъ галаз рахадайлани ам дамах гвачир кас тирди аквазва, чи журнал патал гъатта са гъевч'и интервью гун патални заз ам ч'алал гъиз четинзава.

-Интернетда ва прессада квекай анжах хъсан патахъай авунвай гафар к'елиз жедат. Куь к'валахдин тежрибада куьн гуьгъуьнлай гъайиф ч'угунал гъайи дуьшуьшар хъанани?

-Духтурдин рехъ – им дат'ана шаклувилерин, фикирин, рик'лиз авур

эсеррин, магърумвилерин рехъ я. Гъа са т'имил шадвилерин, лап т'имил. Медицинада, гъайиф хъи, чпикай малум тушир зат'ар гзаф ава, малум тирбурулай. Тебии кар я, зи тежрибадани гуьгъуьнлай за чпикай гъайиф ч'угур дуьшуьшарни хъана, амма заз абурукай рахаз са акъван хуш туш.

-Куьне - «азардихъ агакъарун» - и гафарин мана гьик' ачухарда?

-Зи фикирдалди, и гафарин мана ачухди я. Азардикай чир хъун, яни ада гъи чкадиз зарар гудат'а чир хъун ва адан вилик пад къадавал ва лазим серенжемар къабулдавал дуьз диагноз эцигун лазим я.

-Куьне алай аямда медвузар акъалт'арзавайбурун чирвилерин ва гъазурвилерин дережедиз гьихътин къимет гуда?

-Гъайиф хъи, им Вирироссиядин дережадинди тир четин месэла я. Амма са кар завай дуьм-дуьздаказ лугъуз жедат: къилин образование – им сифте нубатда жува-жуван чирвилер хкажун я.

-Куьне Дагъустандин духтуррихъ галаз алакъа хуьзвани?

-Гъелбетда, хуьзва! Гзафбур к'елиз чи патав къевезва. Чна гъак'ни Кеферпатан Кавказда ара-ара конференцияр къиле тухузва. Са шумуд йис идалай вилик чна Хсавюртда конференция тухвана, ам неинки духтуррин, гъак' азарлуьрин арадани еке метлеб авайди хъана. 2019-йисуз Грозный шегъерда эндоурологрин конгресс къиле тухвана.

-Дагъустанда сагъламвал мягъкемардай 300-далайни гзаф чешмеяр малум я. Мисал яз, Уйташ т'вар алай чкада («аэропортдинди») авайди къачун. Инсанри лугъузвайвал, адан цикай еке хийир хкатзава...

-Эхъ, гъакъикъатдани, Дагъустан т'ебиатдин чешмейралди девлетлу я. Эгер Уйташ т'вар алай чкада авай чешмедикай рахайт'а, ам дурк'унра къванер авай азарлуьриз меслят ийиз жедат. Зи фикирдалди, а яд духтуррин меслятрик кутун патал тамамвилелди ахтармишдай вахт алуькнава.

-Чи к'елзавайбуруз Куьне вуч лугъуда?

-Куь сагъламвал хуьх - им Халикъди чаз анжах са сеферда гузвай шабагъ я!

ПАХУ ХАЙБУЛЛАЕВА

МУАЛЛИМ

Алай девирда дишегъли, гъам хизанда, гъам кеспидани, гъа са вахтунда кайвани, диде, уьмуьрдин юлдаш, вичин кІвалахдани халис пешекар яз виликди физва.

Ихътин алакьунар авай дишегълияр гзаф ава, абур саки виридаз малум я.

Амма заз ихтилат дагъларин адетриз, кхьин тавур къанунриз вафалу, виридаз истеклу ва гъуьрметлу чи ватандашдикай ийиз кІанзава. Ам Бика Гъаджидадаевна Магъмудова – зун патал халис дишегълидин чешне я. Ам инсан хьиз гуьрчег, муаллим хьиз ва кІвалахдин юлдаш хьиз гекъиг тежедай, вичин чкадал алай руководитель я.

Лайихлу, гъакъикъи хъсан муаллимар чахъ гзаф ава, ятлани заз Бика Гъажиддаевна гъакІ са муаллим туш. Алакьунар авай насигъатчи яз ада зи уьмуьрда зурба роль къугъвана: меслятар гудай, гъалатлар къалурдай, ватанпересвилин, зегъметкешвилин гьиссер кутадай, уьмуьрдин четинвилерай асантиз ва лайихлудаказ экъечІиз чирдай.

Бика Гъажиддаевнади чаз историядин, обществознаниедин ва правоведениедин тарсар тухузвай, ада гъа вахтунда зи аялвилиз вичин пешекарвилелди таъсир авунай. Гилани чи гъар садан рикІел адан ашкъиллувал, гъар са карда вилик хъун ва ачухарзавай тема аялри хъсандиз къатІун патал чун мягътелардай къайдаяр алама. Гъа девирда гайи чирвал чаз гележегдин уьмуьрдин бине хъана. Ингъе, 20 йис ала-тайлани адан выпускникри Бика Гъажиддаевна виридан рикІ алай муаллим тирди тестикъарзава.

Историядилай гъейри Бика Гъажиддаевнади з литература-дайни лап дерин чирвилер авай. Адаз урусрин зурба шаиррин яратмишунар хъсандиз чидай, нубат атай чкадал абур кІелдай. Гъа и карди зи гележегдиз таъсирна: за филологвилин пеше хкъяна. Исятдани адан тарсариз фин, чун, кІвалахдин юлдашар патал жувал кІвалахунин, чирвилер артухарунин карда зурба чешне я...

Шад жедай кар ам я хъи, датІана ада чІугвазвай зегъметдиз санлай къачурла республикада ва гъукуматда хъсан къиметни гузва. Муаллим ва директор яз кІвалахзавай девирда Бика Магъмудовади, хъсан багъманчиди хъиз, гелкъвей «багъдай» хъсан «бегъерарни» кІватІна. Адаз хейлин шабагъар, чухсагъулдин чарар ва жуьреба-жуьре конкурсра иштиракунай дипломар гана.

Бика Гъажидадаевнади республикадин общественный уьмуьрдани иштиракзава. Ам Хунзах райондин общественный палатадин член, «Единая Россия» партиядин (2009 йис) ва «Невский Илимдин ассамблеядин» членни я.

2019-йисуз Бика Гъажидадаевна Х - Юбилейдин Вирихалкъарин хизанрин сихилрин фестивалдин («Вера. Надежда. Любовь») «Зи пеше – зи дамах я» номинацияда гъалибчи хъана.

2019- йисан июндин вацра адаз «Къизилдин шар» вирихалкъарин премиядин диплом гана ва РФ-дин Госдумадин член Е. А. Митинадин премиядин оргкомитетдин председателдин патай чухсагъулдин чар гана.

2017-йисуз Арададин школада республикадин метлеб авай прозаик Г. К. Галбацов рикел хкунин мярекят тухвана. Директордин алахъунрин нетижада РД-дин Къил Р. Абдулатипован приказдалди школадин твар дегишарна, ам Г. К. Галбацован тварунихъ яна.

И мярекятда мукъвабурулай ва дустарилай гъейри писателрин Союздин председател Мегъамед Агъмедова, писателри ва шаирри, Хунзах райондин векилри иштиракна.

Б. Магъмудовадин мад са кар къейдийиз кланзава – краеведение.

Саки 20 йис я Бика Гъажидадаевнади школадин краеведческий кружокдиз регъбервал гуз. Гъикъван вичин кваллахрин яцла аватлани, ада и кардани аялар ахтармишунрин крарал желбзава, абуруз алатай девирдикай чирвилер гузва, вичин хуьр, район, республика кланарзава.

Ада сифте къил кутуникди школьникриз республикадин машгъур чкайрихъ галаз таниш жедай мумкинвал хъана. Гъикъван

машгъур инсанрихъ галаз таниш хъана. Фазу Алиевадихъ, Расул Гъамзатовахъ, игит ва ВОВ-дин ветеран Закаръя Османовахъ галаз хъайи гуьруьшар рикелай алат тийидайбур хъана. ГъакI чун аваррин театрда Магъмуд Абдулхаликьова, ГТРК-да Галбацовахъ галаз, писателрин Союзда машгъур писателри ва шаирри хъсандиз къабулнай. Вири и

– зи рикIин тIал», «Чирюртдин ГЭС – Дагъустандин дамах» ва масабур.

Хуьруьн, игитрин, шаиррин ва писателрин тарих чирдайла, Бика Гъажидадаевнади гзаф къиметлу делилар кIватIна – абур желегдин ахтармишунардайбуруз докладар, статьяяр кхьидайла, тарсар ва маса мярекятар тухудайла герек къведа.

Бика Гъажидадаевна – РД-дин образованиедин отличник, «РФ - дин лап хъсан муаллимар -2008» Президентдин грантдин гъалибчи, «2007- йисан Лап хъсан муаллим», «Чун яшаминш жезвай кIвал» конкурсдин гъалибчи хъана

серенжемар чи къенин руководителди тешкилнай. Хуьруьн аялар патал ихътин гуьруьшар рикелай тефидайбур хъанай: куьгъне Дербент, дагълух Гуниб, пак Ахульго, алааматдин Чиркейдин ГЭС, гекъиг тежер Байкал, са хейлин экскурсияр Хунзах район чирун патал. Мукъвал-мукъвал музейриз, театрриз, кинозалриз, ктабханайриз фин, сегънейрал экъечIун – ибур вири Бика Гъажидадаевнади тешкилнай. Гъавилай адаз ученикрин ва диде-бубайрин патай гъуьрмет ава.

Бика Гъажидадаевнади вичин кIвалахда фикир тагузвай тема ва я четин месэла тазвач. Адан кIвалах Батлаич хуьруьн ва хуьруьнвийрин тарих я. «Арада хуьруьн тарих накъ ва къе», «Батлаич хуьруьн адетар», «Батлаич – литературадин булахдин чешме», «Батлаич хуьруьн халкъдин кеспияр», Агъмед Мегъамедович Мегъамедоваз бахшнавай «Мегъамедоврин хизандин тарих уьлкведин тарихда» тIвар алай ахтармишунин кIвалах, «Хазариядин Колумб» - профессор, археолог, краевед ва тарихчи Мурад Гъажиевикай, «Афгъанистан

Школадин къуьлердай «Женжел рушар» ансамблди пуд сеферда чпин алакьунралди Москва гъейранарнай.

Общество патал ихътин хийирлу крар ийизвай Бика Гъажидадаевнади вичин хизанни рикелай ракъурзавач. Адаз пуд аял ава, ам хъсан кайвани я. «Бажарагълу кас вири патарихъай бажарагълу жеда» - мисал Бика Магъмудовадикай я лагъайтIа жеда. Ада лайихлу пуд аял тербияламишна.

Руша, Рукъията, медалдалди школа куьтягъна, «яру» диплом аваз вуз акъалтIарна Махачкъаладин 3- поликлиникада духтур яз кIвалахзава.

Чехи гада Мегъамедани школа медалдалди куьтягъна, ДГУ-дин экономический факультет акъалтIарна, «Марс» компанияда менеджер яз кIвалахзава. ГъвечIи гада Жамала ДГУ-дин юридический факультетда 4-курсуну клелзава.

Къуй и алааматдин дишегълидиз яратмишунра илгъам, мягъкем сагъламвал, яргъи уьмуьр, хизанда бахт къисмет хъурай!

Асият ГЪУЬСЕЙНОВА

Женщина Дагестана

На лезгинском языке

Учредитель:

Министерство информатизации, связи
и массовых коммуникаций РД.

Главный редактор

Н. М. КЕРИМОВА
e-mail: j-dag@mail.ru

Редакционная коллегия:

заместитель главного редактора

А. Ю. АБДУРАХМАНОВА,
e-mail: delia25@mail.ru

ответственный секретарь

С. Х. БУЛГАЕВА

редактор русского выпуска

Г. Х. АСАДУЛАЕВА

редактор аварского выпуска

Б. Ш. МУХИДИНОВА
bahu4y@mail.ru

редактор даргинского выпуска

П. Г. ВАГИДОВА

редактор кумыкского выпуска

П. Х. ХАЙБУЛЛАЕВА

редактор лезгинского выпуска

Н. Н. ИБРАГИМОВА
e-mail: shikhnabieva1981@mail.ru

редактор лакского выпуска

З. Т. АБДУРАХМАНОВА

редактор табасаранского выпуска

С. М. ИСРАФИЛОВА

Корреспонденты:

Э. ИБРАГИМОВА,
А. ТАЖУДИНОВА,
В. РАТЕНКОВА.

Заведующий редакцией

С. М. ГАМЗАТОВА

Художественный редактор

Г. А. КУРБАН-АДАМОВА,
e-mail: guleymat@mail.ru

Адрес редакции и издателя:

367018, Республика Дагестан,
г. Махачкала, пр-т Насрутдинова, 1^а.
e-mail: j-dag@mail.ru

Журнал отпечатан в типографии:

ГАУ РД Издательский дом «Дагестан».

Телефоны редакции:

65-00-36, 65-00-37, 65-00-39, 65-00-40.

Официальный сайт журнала «Женщина Дагестана»: женщинадагестана.рф

Сдано в набор 26.08.2020.

Подписано в печать 04.09.2020.

Формат бумаги 60 x 84¹/₈.

Объем: 5,5 печ. л.

Заказ № 0913. Тираж (3519) 439 экз.

Журнал для семейного чтения. Издается с
1957 г. Выходит на аварском, даргинском,
кумыкском, лакском, лезгинском, русском, та-
басаранском языках один раз в два месяца.
Свидетельство о регистрации СМИ ПИ
№ ТУ05-00429 выдано Управлением
Федеральной службы по надзору в сфе-
ре связи, информационных технологий и
массовых коммуникаций по Республике
Дагестан.

На обложках:

I – Анжелла Абдуллаева, руководитель
клиники «Сантефамм»; III – Старый Гоор.

Куьгъне Гоор

Дагъустандин Шамил района
Къойсу вацун дередин тик
къвалан лап къерехдал хара-
пайриз элкъвэнвай хуър – атлугъай
ва гъейбатлу Куьгъне Гоор экля
хъанва. Хуър вичин женгинин
минарайралди (башняйралди)
машгъур я. Къенин йикъалди-
ни амукънавай абур чкъанвай
къванцин къвалерин арадай хкатна
къаравулар хъиз акъвазнава.

Хуър арадал атай дуьм-дуьз
вахт гъеле малум туш. Лугъунриз
килигна, ина гъамиша къати гарар
жезвайвилей хуьруьз Гоор тварни
гана, яни авар чкъалалди гар – «гъо-
ор» лагъай гаф я. Хуьруьнвияр
Цийи Гоор хуьруьз куьч хъана,
ина 750-дав агакъна инсанар яша-
миш жезва.

Дегъ заманайра Гоор Гидатли
обществодик акатзавай. Хуьре са
шумуд тухум яшамиш жезвай, абу-
ру гъар сада чеб элкъурна къунин
дуьшуьшрикай хуьн патал башня
эцигнавай. Абур вири 7 авай, чи
йикъаралди абурукай анжах 3 ама.

Башняйрив ккъана къве мертеба-
дин къвалер эцигнавай, абурукай
исятда амайди анжах харапайар я.

А къвалерин яцлу цлари башняйр
сад тир оборонадин комплекс-
диз элкъурзавай. Башняйрив
галкъанвай яшайишдин къвалера
пенжерар ва ракъарар гъвечлибур
ийизвай. Ракъарар йифиз чэфте-
яр вегъене агалзавай, пенжерар
лагъайтла къуларалди къевзавай.
Къвалерин цлара тунвай къване-
рай мажусийрин (гзаф Аллагъриз
къуллугъзавайбурун) лишанар ва
яржар аквазва.

Гоордин машгъур башняйрихъ
жуьреба-жуьре къакъанвал авай.
Абурукай виридалайни чкъхидан
къакъанвилел, ам са шумуд йис
идалай вилик ацахъна, 25 метр
алай. Башнядин гъар са мертеба-
дин полдай гуьгъуьннин мертеба-
диз эвичидай тлеквен авай, амма
винелди лагъайтла, аник кутунвай
гурарай хкаж жедай. Бакдабдин ва
Гоордин башняйр ва чкъай куьгъ-
не дараматар (харапайар) - ибур
виликдай дагъвийрин четин ва
игитвилелди абуру кыле тухвай
уьмуьрдин шагъидар я.

Гъазурайди
Гуьлнара АСАДУЛАЕВА я

«ЖЕНЩИНА ДАГЕСТАНА»

Журнал для семейного чтения

Подписка в почтовых отделениях:

на год: 291,66 руб. (до адресата);

280,56 руб. (до востребования).

В киосках «Дагпечати»:

на год – 252 руб.

